

3
—
401

დიმიტრი ყიფიანის

ც ხ რ ვ რ ე ბ ა

34331

ჟურნალ „მოამბიდან“ გადმობეჭდილი

ტილისი

3
401.

დიმიტრი ყიფიანის სსოფრავა

I

ქვემო ქართლში, ქ. გორის მახლობლად, სოფ. არბოსა და ტყვიანის გვერდით, მდებარეობს პატარა სოფელი მერეთი, სადაც მოსახლეობს ფურცელაძეების გვარეულობა. ამ ოთხმოცი წლის წინად ერთს ფურცელაძის ოჯახში იყო ერთი ჩასიძებული საბაშიოდან გადმოსული აზნაურიშვილი, ქოჩო ყიფიანი. ცოლად ჰყავდა ბარბარე ფურცელაძის ქალი. ქოჩოს და ბარბარეს ჰყავდათ სამი ვაჟი და ორი ქალი. 14 აპრილს 1814 წელსა დაებადათ უმცროსი შვილი, დიმიტრი ყიფიანი¹).

უფროსი ოთხ ძმათა შორის, ქაიხოსრო ოცი წლით უფროსი იყო დიმიტრიზედ, მაგრამ დიდი მეგობრები და ნამდვილი ძმები იყვნენ ყოველთვის, ერთმანეთის მხარის მიმცემნი, ოჯახში განუყრელნი, ერთმანეთის ხათრის დამჭერნი და ხაზრის შემნახველნი და ერთმანეთის პატივის-მცემელნი. გარდაიცვალა ქაიხოსრო სოფ. ქვიშხეთში, 1867 წელს, როდესაც თითქმის 80 წლისა იყო.

მეორე ძმა დიმიტრისა, გიორგი, რომელსაც ჰყავდა ერთი ვაჟი — ანტონ (გარუსებული და რუსეთში დარჩენილი) და ერთი ქალი, სიკვდილამდინ ცხოვრებდა დიმიტრისთან სოფ.

¹) მამი-ჩემის მოსვენების და დასაფლავების დროს ერთი პატარა წიგნი დაიბეჭდა ტფილისში: „ცხოვრება დიმ. ყიფიანისა“, სხვათა შორის ამ პატარა წიგნში ეწერა, რომ დიმ. ყიფიანი დაიბადა სოფ. ქვიშხეთში. ეს შეცდომაა. დიმ. ყიფიანი დაიბადა სოფ. მერეთში, ფურცელაძის ოჯახში.

ქვიშხეთში. გარდაიცვალა მგონია 1872 წელს აგრედვე ოთხ-მოციოდვე წლისა. ქაიხოსროს მომდევნო იყო.

მესამე—იოსებ, გარდაიცვალა ყმაწვილი კაცი, ოც და ათი წლისა იქნებოდა, და დასტოვა ორი შვილი: ვასალ და იოსებ.

მეოთხე ძმა და უმცროსი შვილი ბარბარე და ქოჩო ყიფიანებისა, დიმიტრი, იოსების მომდევნო, მოგვაკლდა 1887 წ. 26 ოქტომბერს, ქ. სტაეროპოლში, როდესაც იყო 73 წლისა.

დები დიმიტრისა—ერთი ჰყავდა მუსხელაშვილს, მეორე კვლიაშვილსა.

მამა მოუკვდა ადრე, როდესაც დიმიტრი იყო ორი ან სამი წლისა. ქაიხოსრო და გიორგი მამის კაი ვაჟიკაცები იყვნენ და კარგად ახსოვდათ მამა. როგორც იმათგან გამიგონია, ქოჩო ყიფიანი იყო კარგი აზნაურიშვილი, წყნარი და მშვიდობიანი ხასიათისა, უსიამოვნებას, ჩხუტს და დავიდარებას ყოველთვის ერიდებოდა და ამიტომ დაანება თავი საბაშიოს, სადაც აბაშიძეებისაგან შევიწროებული იყო, და ჩავსიძა მშვიდობიანს ფურცელაძის ოჯახში, მშვიდობიანსა და წყნარს მერეთში.

დედა დიმიტრისა გარდაიცვალა, როდესაც დამატრი შვიდი ან რვა წლისა იქნებოდა.

მამა-ჩემს კარგად ახსოვდა დედა, ბარბარე ფურცელაძის ქალი: წყნარი, მშვიდობიანი, დამჯდარი ხასიათის პატრონი, ჭკვიანი, კარგი სიტყვა-პასუხის მიმცემი და ყოველგან ღიდად პატივცემული. მამა-ჩემს ახსოვდა, რომ ორი ძმა გიორგი და იოსებ ვერ იყვნენ კარგად ერთმანეთთან, ხშირად დაობდნენ და ეჩხუბებოდნენ ერთმანეთსა და თათქო სძულობდათ ერთმანეთს. გარედ რომ იყვნენ, წამდაუწუმ უყვიროდნენ ერთმანეთსა, მაგრამ რაკი ფეხს გადაადგამდნენ კარსა და შევიდოდნენ სახლში, დედას თვალ-წინ ისე წყნარად და ისე ძმურად ეპყრობოდნენ ერთმანეთსა, დედას ხათრით და პატივის-ცემით ისე ცდილობდნენ არ ეწყენინებინათ დედისათვის, რომ დედამ არც კი იცოდა, რომ რაიმე უთანხმოება სუფუვდა იმის ორ შვილ შორის.

თენაკარგი გაწყობილნი ვერ იყვნენ ერთმანეთთან გიორგი და იოსებ იმიტომ, რომ გიორგი იყო მძიმე ხასიათის პატრონი და იოსებ კი მეტად ცოცხალი და ჩქარი ხასიათისა. დედამ იმ დღეს უყვარდა ყველა შვილები, მაგრამ უფრო გულმხურვალედ უყვარდა პატარა დიმიტრი და როდესაც ეალერსებოდა და ჰკოცნიდა პატარა ბავშვსა, ბლერსსა და კოცნას ხშირად ზედ დაატანდა ხოლმე: შენმ გენაცვალოს ბარბარე ფურცელაძის ქალიო! — ასე ზე. ასე კოცმენიმ კოსა ნა ზე რთე თუ გიორგისა და იოსებს შორის უთანხმოება იყო, ქიხოსროსა და დიმიტრის შორის ნამდვილი ძმური სიყვარული სუფევდა ყოველთვის.

ქიხოსრომ გაუწია თავის პატარა ძმას, ობლად დარჩენილს შვიდი წლის დიმიტრის, მამობაცა და დედობაცა და უკანასკნელ დღემდინ მათ შორის ერთგული ძმობა და ნამდვილი მეგობრობა არ დარღვეულა.

უმაწვილობაშივე შეეტყო პატარა დიმიტრის დიდი ნიჭიერება: წერა-კითხვა ქართული, ლოცვები, ანგარიში, ვეფხვას ტყაოსანი და საღმრთო წერილიც კი პატარა დიმიტრიმ ისწავლა დედის კალთაში, თვითონ, თავის-თავად.

ქიხოსრო, როდესაც მამამოუკვდა, მსახურებდა დ. სურამში დამოყენის ნაწილში და დროს რომ ჩაიგდებდა ხოლმე, მივიდოდა ხშირად მერეთში დედისა და პატარა ძმის სანახავად. როდესაც დედა მოუკვდა და დამარხა, პატარა დიმიტრის მოჰკიდა ხელი და თან წაიყვანა სურამში.

ერთხელ სურამში მოუხდა ქალაქიდან მოსვლა სამსახურის საქმის გამო ერთს ჩინოვნიკს, რუსს, გვარად ფედოროვს. ჩამოხდა ქიხოსროსთან. პატარა დიმიტრის ქიხოსროს მეტი პატრონი არა ჰყავდა და ქიხოსროც სამსახურში იყო გართული, დრო ბევრი არა ჰქონდა პატარა ძმისათვის, ასე რომ ბავშვი ხშირად მარტოდ-მარტო რჩებოდა. ფედოროვი დარჩა ქიხოსროსთან ერთი კვირა. ქართული ლაპარაკი იცოდა ცოტათი და ხშირად, როცა თავისუფალი დრო ჰქონდა, ელაპარაკებოდა ბავშვსა და ეხუმრებოდა. დიმიტრის ნიჭიერება შე-

ატყო და ერთხელ, როდესაც ის გულ-დასმით კითხულობდა ერთს რაღაცა ქართულს საღმრთო-წერილის წიგნსა, აიღო ერთი რუსული წიგნი, რომელიც თანა ჰქონდა, და მისცა ხელში: აბა წაიკითხეო. დიმიტრის არამც თუ რუსული წიგნი და წერილი, რუსული სიტყვაც კი არ გაეგონა თავის დღეში მანამდისინა. მოახსენა ჩინოვნიკს გულ-ამოღხებით: არ ვიცი რუსული კითხვაო. ჩინოვნიკმა ხუმრობით უჩვენა—ესა და ეს ამა და ამ ასოს ნიშნავსო, ესა და ესა—ამა და ამასაო, და რა გაუკვირდა, რომ რასაც ერთხელ ეტყოდა, განმეორება აღარ იყო საჭირო, ერთხელ თქმული და ნაჩვენები პატარა დიმიტრის ეყოფოდა. ბავშვი აღრ მოშორდა ფედოროვსა: ეს ასო რას ნიშნავსო, ეს რასაო, ეს როგორ წაიკითხება, და ამნაირად მთელი კვირა, თავისუფალ დროს რომ დაინახავდა, მიადგებოდა ხოლმე ჩინოვნიკს: კიდევ ესა და ეს ამიხსენი, კიდევ ესაო, ასე რომ ხანდახან ჩინოვნიკი უჯავრდებოდა კიდევაც: თავი დამანებეო! უკანასკნელ დღეს, წარმოიდგინეთ ფედოროვის განცვიფრება, როდესაც პატარა დიმიტრი გვერდით მოუჯდა და დაუწყო — „კარგად თუ ავად, ამისი რა მოგახსენოო“, — ამბობდა ქაიხოსრო, რომლისგანაც მაქვს გაგონილი ეს ამბავი, — დაუწყო რუსული წიგნის კითხვა, ფედოროვიცა და ქაიხოსროც გამტერდნენ...

— ეს პატარა ბავშვი იმისთანა ნიჭიერია, რომ ზუჭველად უნდა მოიყვანო ტფილისში და მიაბარო სასწავლებელშიო, — უთხრა ფედოროვმა ქაიხოსროსა.

ქაიხოსრო აღტაცებული შეიქნა და, თუმცა არც ჯამაგირი ჰქონდა იმოდენა, არც შეძლება, რომ ადვილად გამგზავრებულიყო ტფილისისაკენ, — ერთ თვეს უკან შეჯდა ცხენზე-ზედა, შემოისვა თავისი პატარა ძმა დიმიტრი და გასწია ქალაქისაკენ.

— ჩემო სინათლე დიმიტრი, ვინძლო კაცი გამოხვიდე, ვინძლო გაუხარო გული შენს ქაიხოსროსა!.. ბევრი დავიდარაბა გასწია, სანამ მოახერხა და მიაბარა ძმა ხასულიერო სემინარიაში. დაბრუნდა სურამში.

სურამიდან თვალ-ყურს ადევნებდა პატარა ძმასა, რომელიც სწავლობდა მშვენივრად: სუყველა საგნებში პირველი იყო.

ერთ წელიწადს უკან შეიტყო ქაიხოსრომ, რომ გაიხსნა ტფილისში „კეთილ-შობილთა სასწავლებელი“ (Благородное Училище), დაჰკრა ფეხი, მოვიდა ქალაქში და, თუმცა ძალიან ძნელი მოსახერხებელი იყო, მოახერხა და გადაიყვანა დიმიტრი ახლად-გახსნილ სასწავლებელში.

II

„კეთილ-შობილთა სასწავლებელში“ დაჰყო დიმიტრიმ, თუ არა ვცდები, შვიდი ან რვა წელიწადი. ყოველისფრითა, — სწავლით, გულის-ყურით, ყოფა-ქცევითა ყოველთვის პირველი იყო. უყვარდა გულით სწავლა და მასწავლებელთა შორის მეტადრე ორი: მანასენი და ნ. ტ. დემენტიევი. სწავლა რომ გაათავა, დემენტიევის რჩევით სასწავლებლის მმართველობამ დაინიშნა მასწავლებლად. იქნებოდა მაშინ 17 წლისა.

როდესაც სასწავლებელში შაგირდად იყო, კვირაობით ფედოროვთან დადიოდა. ფედოროვს ჰყავდა ცოლად ქართველი ქალი, მარია ივანოვნა, გვარად, მგონია, ჩაგნაძის ქალი. სწავლა რომ დაასრულა დიმიტრი ყიფიანმა, ფედოროვი აღარ იყო, ფედოროვის ქვრივი დედად აიჩინა და ეკლესიაში დაიფიცეს სახარებაზედ და ცხოველ-მყოფელ ჯვარზედ დედა-შვილობა, როგორც იყო ჩვენში უწინ ჩვეულება. დადგა ფედოროვის სახლში. ასწავლიდა იმავე „კეთილ-შობილთა“ სასწავლებელში არითმეტიკას და გეოგრაფიას. ორიოდვე წელიწადი ამნაირად გავიდა.

1832 წელს, რაც კი უკეთესი სკოლა-კაცები იყვნენ ტფილისში ქართველნი (გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანი, გიორგი და ელიზბარ ერისთავნი, იოსებ მამაცაშვილი, ზაქარია ავთანდილაშვილი, დიმიტრი ყიფიანი, სოლომონ ლადაშვილი და მრავალნი სხვანი), ერთ დღეს დაიჭირეს და ჩასვეს ციხეში.

შეთქმულობას აბრალებდნენ მთავრობის წინააღმდეგ. რომელიც უფრო დამნაშავედ იცნეს, მეტეხის ციხეში ცალ-ცალკე დაამწყვდიეს. ამათ შორის—დიმიტრი ყიფიანიც²⁾. სანამ გამოძიება გათავდა, გავიდა თითქმის ერთი წელიწადი. როცა მეტეხის ციხეში დაამწყვდიეს, მოითხოვა ფრანგული წიგნები და შეუდგა გულ-მხურვალედ ფრანგული ენის სწავლასა. მანამ მეტეხის ციხეში იჯდა, ისწავლა ფრანგული საფუძვლიანად, ასე რომ თავისუფლად კითხულობდა ფრანგულ წიგნებსა.

სუყველა, ვინც დაჭერილი იყო, ადგილობრივ მთავრობას უნდოდა სამართალში მიეცა, მაგრამ იმპერატორმა ნიკოლოზმა აპატივა და ინება, რომ რუსეთის სხვა-და-სხვა ქალაქებში ყოფილიყვნენ გაგზავნილნი საცხოვრებლად ცალ-ცალკე, დანაშაულობის დაგვარად. გრიგოლ ორბელიანი წაიყვანეს ნოვგოროდში, იოსებ მამაცაშვილი ვიატკაში (სადაც მაშინ ჰერცეინი იყო დამწყვდეული) და დიმიტრი ყიფიანი, როგორც ერთი უაღრესთავანი დამნაშავე, უფრო შორს, ქ. ვოლოგდაში. მხოლოდ ერთი იყო დიმიტრი ყიფიანზედ კიდევ უფრო შორს წაყვანილი, ელიზბარ ერისთავი, ქ. არხანგელსკში (მერმე თ. ელიზბარ ერისთავი გორის მაზრის უფროსი იყო).

ვოლოგდაში დიმიტრი ყიფიანს ნება მისცეს სამსახურში შესვლისა და გაამწყვდეს მწერლად ვოლოგდის გუბერნატორის კანცელარიაში. 19 წლისა იყო. ნახევარ წელიწადს უკან, რაკი ნახეს, რა ნიჭიერი, ბეჯითი და შრომის მოყვარე იყო და რა კარგად ასრულებდა ყოველისფერს საქმეს, რასაც ანდობდნენ, მისცეს უკეთესი ადგილი. მეორე წელიწადს უკან შეიქნა უფროსი კანცელარიისა, „პრაეიტელი“. ხშირად ანდობდნენ ძნელსა და მძიმე საქმეებს საწერად.

ერთხელ გუბერნატორი ისეთი კმაყოფილი დარჩა ერთი იმისგან მინდობილი საქმის შესრულებითა, რომ დაუძახა და უთხრა:

²⁾ ეს საქმე დაწვრილებით არის ნაამბობი არხეოლოგიური კომისიის შრომებში (въ Трудахъ археологич. коммисіи), მგონია შეათქმომში, რომელიც პ. ბერუემ გამოსცა.

— ძვირფასო დიმიტრი ივანის ძე³⁾, იმ ზომამდინ კმაყოფილი ვარ, რომ არ ვიცი, რითი დაგიმტკიცო ჩემი მადლობა! რომ დაგპირდე წინ-წაწევას, უკეთეს აღვცდის, უფროსს ჯამგირს, ჩინს ან ჯვარსა, შენის ნიჭითა, ჭკუით და შრომით, შენის მეცადინეობით უჩემოდაც იშოვნე. მიიხარო—რა გიყო იმისთანა, რომ ძალიან გესიამოვნებოდეს და რასაც უჩემოდ ვერ იშოვნე⁴⁾?

— თუ ჩემი სიკეთე გინდა, თუ გინდა მართლა გამაბედნიერო, მიშუამდგომლე მთავრობასთან—ნება მომცეს სამშობლოში დაბრუნებისა.

— როგორ თუ სამშობლოში! როგორ თუ გაგიშვა საქედან! მერმე უშენოდ ჩვენ რას ვეზამთ, ვინ გავგიწევს შენს მაგიერობასა!

— თუ ესურთ ჩემი ბედნიერება, საქართველოში დაბრუნების ნება მიშოვნეთ, სხვა არა გამხდის—რა ბედნიერად.

მეტი ვხა არ იყო, უნდა აესრულებინა გუბერნატორს დიმიტრი ყიფიანის თხოვნა. პეტერბურგში მოუხდა თუ არა მისვლა, აუღო დიმიტრი ყიფიანს საქართველოში დაბრუნების ნება.

ვოლოგდაში სუყველას სულით და გულით უყვარდა ჭკუიანი, ნიჭიერი, ნხე და ბეჯითი კაცი. მშვენიერი სახის, მშვენიერი მოუბარი, განათლებული და ნსწავლი იმ ზომამდინ,

³⁾ როდესაც ქაიხოსრომ „კეთილ-შობილთა სასწავლებელში“ მიაბარა, ჰკითხეს სახელი ბავშვისა, მამის სახელი და გვარი; უთხრა: დიმიტრი, მამის სახელი—ქოჩო, გვარი—ყიფიანიო. იკითხეს ქოჩო რას ნიშნავსო და რუსულად როგორ დაწერათო. ქაიხოსრომ უთხრა: როგორც გინდათ ისე დასწერეთო, ოღონ მიიღეთ ეს ჩემი ძმაო. დასწერეს ამნაირად: **Димитрій Ивановичъ сынъ Кипьяновъ**. როდესაც სასწავლებელი გაათავა ყმწვილმა, ითხოვა—მამის სახელი და გვარი დაწერათ იმის ქალღმერთში რიგიანდა. ჩასწერეს ამნაირად: **Димитрій Ивановичъ Кипіани**. ნ. ყ.

⁴⁾ ამ გუბერნატორს ჰყავდა ვასათხოვარი ქალი, რომელსაც დიმიტრი ყიფიანი ძალიან მოსწონდა და გუბერნატორი მოელოდა, რომ დიმიტრი ყიფიანი იმ ქალის ხელსა სთხოვდა, და გულითაც სურდა მიეცა.

(ილიონიანის თხოვნისა) კოძინსკი იოანე კ. მ. კ. თბილ. ნ. ყ. მ. კ.

რომ ვოლოგდის საზოგადოებაში პარველი იყო ყმაწვილ-კაც-თა შორის, დიმიტრი ყიფიანი სუყველგან იყო მიღებული ვოლოგდაში, როგორც ძვირფასი და სანატრელი სტუმარი. მანდილოსნებმა დაარქვეს—მომჯადოებელი ქართველი (очаровательный грузинь).

რა სახელი დასტოვა ვოლოგდაში, აქედან დაინახავთ:

ოც და სამსა თუ ოც და ხუთს წელიწადს უკან ერთს ვოლოგდელ ყმაწვილ-კაცს, რუსეთიდან ტფილისში სამსახურად დანიშნულს და ტფილისისაკენ მომავალს, დედ-მამამ დააბარა: საქართველოში უნდა იყოს სადმე დიმიტრი ყიფიანიო, ეცადე მოსძებნო, გაიცანი და დაუახლოვდი, იმასთან დაახლოვება დიდს საკეთაეს შეგძენს, იმისთანა, ჭკუისა და ხასიათის პატრონიაო...

იმ ვოლოგდელ ყმაწვილ-კაცს დიმიტრი ყიფიანი საძებნელი არ გაუხდა ტფილისში, რადგანაც იმ დროს, როდესაც ის ყმაწვილი კაცი, შტაბის აფიცერი, მოვიდა ტფილისში, დიმიტრი ყიფიანი იყო ტფალისის გუბერნიის თავად-აზნაურობის წინამძღოლი, ანუ მარშალი. ის ყმაწვილი-კაცი იყო ა. მ. სმეკალოვი, შემდგომ ქუთაისის გუბერნატორი. ვიდრე ბ. სმეკალოვა ტფილისში ცხოვრებდა, ესე იგი, ორი თუ სამი წლის განმავლობაში, მახსოვს, თითქმის ყოველ ცისმარე დღეს დაიარებოდა მამა-ჩემთან და ორ-ოღსა და სამ-სამ საათს ატარებდა იმასთან მუსაიფში.

გავიდა კიდევ ოც და ხუთი წელიწადი და ერთხელ მე, ამ ამბის მთხრობელს, ბ. სმეკალოვმა, მაშინ ქუთაისის გუბერნატორმა, მითხრა:

— ბევრი დავალებული ვარ მამი-შენისაგანაო (МНОГИМЪ Я ОБЯЗАНЪ ВАШЕМУ ОТЦУ), ბევრი შემეძინა იმასთან მუსაიფითაო (МНОГО Я ВЫНЕСЪ ИЗЪ БЕСЪДЪ СЪ НИМЪ).

ვოლოგდიდან საქართველოში დაბრუნების ნება მიიღო დიმიტრი ყიფიანმა იმ პირობით, რომ სადაც უნდოდა შეეძლო ეცხოვრნა, ტფილისს გარდა. იმ დროს „იმერეთისა და გურიის გუბერნატორად“ იყო გენერალი ესპეხო (ჩამომავლობით ისპანიელი).

დომიტრი ყიფიანს ჰქონდა ვოლოგდის გუბერნატორისაგან წერილი ესპენოსთან, რომელშიაც აღტაცებით აქებდა დომიტრი ყიფიანს და იმის ჰკუას, განებას და შრომის მოყვარეობას. ესპენომ გაამწესა დომიტრი თავის კანცელარიაში ჩინოფნიკად და დაუნიშნა თანაშემწედ თ. მიხეილ ერისთავი, ლევან ქორქაშვილი, სპირიდონ მაჭავარიანი და თ. ბეჟან ჩხეიძე.

III

ქუთაისიდან სამი თუ ოთხი წლის შემდეგ გადავიდა სამსახურად ტფილისში.

ამ დროს ტფილისში იყო პოლიც-მეისტრად პოლკოვნიკი ბაბანა ჭილაშვილი ანუ ბორის გავრილოვიჩ ჭილაევი. დომიტრი ყიფიანმა გაიცნო იგი და აგრედვე იმისი ძმა, დუშეთის მებატონე, გენერალი გიორგი ჭილაშვილი ანუ იაგორ გავრილოვიჩ ჭილაევი, რომელიც ხშირად მიდიოდა დუშეთიდან ტფილისში. ორივე იყვნენ განათლებულნი და ნასწავლნი. გიორგი ჭილაშვილს ჰყავდა ის-იყო პეტერბურგიდან ახლად-მოყვანილი ორი ქალი: ელისაბედ (ანუ ლიზა) და ნინო.

ჭილაშვილებთან დაიარებოდა ხშირად ერთი განათლებული და ნასწავლი ყმაწვილი რუსი, ტფილისის გუბერნატორის ჩინოფნიკი, ივან ივანჩი ნაზოროვი.

დომიტრი ყიფიანი გულით შეუყვარდა ორივე ჭილაშვილს და ნაზოროვს, როდესაც ყიფიანს არა ხედავდნენ, მარტო იმის ქებაში იყვნენ. ნაზოროვი და ყიფიანი შეიქნენ დიდი მეგობრები⁵⁾. ხშირად ერთად მიდიოდნენ დუშეთში, სადაც მშვენიერს დუშეთის კოშკში, ცხოვრებდნენ ორი ყმაწვილი ქალი, ლიზა და ნინო, პეტერბურგის ეკატერინეს ინსტიტუტში ახლად კურს-დასრულებულნი, ორივე ლამაზნი, განათლებულნი, ნასწავლნი, ფორტეპიანოს დამკვრელნი, ფრანგულად მშვენივრად მოლაპარაკენი, ამასთანავე ცოცხალნი, მხიარულნი. ნა-

⁵⁾ ივ. ივ. ნაზოროვი მერე იყო ერევნის გუბერნატორად.

ზოროვს შეუყვარდა უფროსი ქალი ლიზა, დიმიტრი ყიფიანს — უმცროსი, ნინო.

1845 წელს, 22 იანვარს მოხდა ჯვარის წერა ორივე ქალისა ერთ დღეს და ერთ ღროს, ერთად, ერთ ეკლესიაში.

ნინო, ანუ რუსულად ნინა იაგოროვნა მას აქედ ორმოც და ორი წლის განმავლობაში იყო ნამდვილი მეგობარი და ამხანაგი დიმიტრი ყიფიანისა, ბედში და უბედობაში უღლის გამწვევი, ნუგეშ-მცემელი და გულ-მომტკივარი თავისი „ღვთიური დიმიტრისა“ (რომელსაც ყოველთვის ახსენებდა ამ ნაირად: „мой божественный Димитрій“).

ვორონცოვის ღროს დიმიტრი ყიფიანი და მეუღლე იმისი ნინო იყვნენ გამამზვენებელი ტფილისის მალალი საზოგადოებისა.

ვორონცოვს გულით უყვარდა დიმიტრი ყიფიანი.

ვორონცოვთან ძალიან დაახლოვებული იყო იმ ღროს ერთი კაცი, რომელიც არა სწყალობდა ქართველობას, ქართულს ენას და ყოველისფერს ქართულს, თუმცა ცოლად ჰყავდა ქართველი თავადი-შვილის ქალი (თუმანიშვილისა), — ეს იყო ვორონცოვის ექიმი, ერასტ სტეფანიჩ ანდრეევსკი. თუ კი ვორონცოვმა რაიმე დეწლი დასდო საქართველოს და თვით ქართულს მწიგნობრობას და ენას, ეს — სხვათა შორის — დიმიტრი ყიფიანის მიზეზით. პირველი ქართული ჟურნალი „ცისკარი“ დაარსდა 1852 წ. ვორონცოვის სურვილით და რედაქტორობა „ცისკრისა“ ვორონცოვმა დიმიტრი ყიფიანის რჩევით მიანდო თ. გიორგი ერისთავს (გლუხბარჩხ), ის-იყო ვარშაიდან ახლად-ჩამოსულს. ქართული თეატრის დაარსება დიმიტრი ყიფიანისავე მეცადინეობით მოხდა და ერთხელ კიდევაც თითონ დიმიტრი ყიფიანმა ითამაშა „გაყრაში“ ივანეს როლი, ანდუყაფარის როლი — მგონი კონა ერისთავმა; ჰავლე-სი, როგორც მახსოვს, დიმ. ყიფიანის ცოლის ძმამ, მიხეილ იაგორიჩ ჭილაშვილმა; ჰავლეს ცოლისა — ქენინა მანანა ორბელიანისამ და ივანეს საცოლოსი — დიმიტრი ყიფიანის მეუღლემ ნინომ; გაბრიელის როლი — ერთმა ყმაწვილმა კაცმა შა-

წმინდობა, სომხის როლი—მიკირტუმ გასპარიჩისა— აღასრულა მშვენივრად თვითონ ავტორმა, თ. გიორგი ერისთავმა (გლუხარჩმა).

ხშირად გვიამბობდა ხოლმე მამა-ჩემი ვორონცოვის დროის სხვა-და-სხვა ამბავსა. სხვათ შორის, ერთი ამბავი, მამი-ჩემისაგან გაგონილი, უნდა მოგითხროთ.

ვორონცოვს ჰყავდა ერთი გენერალი, გვარად, თუ არა ვცდები, კნიაზ ობოლენსკი. ამ ობოლენსკის ორი პატარა ქალი-შვილი ჰყავდა მიბარებული პეტერბურგის სმოლნი ინსტიტუტში. რადგანაც ვორონცოვის კნენამ გახსნა ტფილისში საქალებო ინსტიტუტი და ეს ინსტიტუტი ძალიანაც კარგად მიჰყავდათ, ასე რომ პირველ დროებში იქ სწავლა და აღზრდა არასფრით არ დაუვარდებოდა სმოლნის ინსტიტუტის სწავლასა და აღზრდას, ობოლენსკიმ ითხოვა ნება თავისი ქალი-შვილების გადმოყვანისა სმოლნიდან ტფილისის ინსტიტუტში, ნება მისცეს და გადმოიყვანა.

ერთხელ დიმიტრი ყიფიანი იჯდა ვორონცოვთან, როდესაც ობოლენსკი შევიდა ვორონცოვის კაბინეტში.

— კნიაზო მიხეილ სიმონიჩ! გთხოვთ ერთი უსიამოვნებიდან გადაგვარჩნოთ მე და ჩემი შვილები. ქართული ენა უნდა ისწავლოთო, ეუბნებიან ინსტიტუტში და თუ არ ისწავლეთ, შემდგომ კლასში ვერ გადახვალთო, რადგანაც ქართული ენა სავალდებულო საგანიაო. ჩემი შვილებისათვის რა საჭიროა ნეტავი ვიცოდე ქართული ენა, ან რაში გამოადგებათ როდისმე! მესმის რომ აქაურებისათვის სავალდებულო საგანი უნდა იყოს ქართული ენა, მაგრამ ჩემს შვილებს არაფრად ესაჭიროებათ, რადგანაც დღეს თუ აქ არიან, ხვალ ვინ იცის სად იქნებიან!..

— რას იტყვი, ჩემო დიმიტრი ივანიჩ? მოუბრუნდა ვორონცოვი დიმიტრისადმი („ну, что скажете, дорогой Дмитрий Иванович?“).

დიმიტრი ყიფიანიმა პირდაპირ მოახსენა, როგორც ყოველთვის უმცროსსა და უფროსსა პირდაპირ ეუბნებოდა თავის აზრსა, როდესაც ჰკითხავდნენ:

— საქართველოს ინსტიტუტში ქართული ენა სავალდებულო საგანი უნდა იყოს ყველასთვის, კანონი ერთი უნდა იყოს ყველასთვის და ყველა კანონის წინაშე თანასწორი უნდა იყოს. ერთი რომ გაანთავისუფლოთ კანონის ერთი მოთხოვნილებებისაგან ამა და ამ მიზეზის გამო, წარმოსდგება ახლა მეორე და მოგახსენებს, მეც განმათავისუფლოთ კანონის ამა და ამ მოთხოვნილებისაგან ამა და ამ მიზეზითაო, მესამეც თავის მიზეზს იპოვის, მეოთხეცა და ამ ნაირად შორს წავალოთ. თუ კნიაზ ობოლენსკის არა ჰსურს, რომ იმის შვილებმა ისწავლონ ერთი იმისთანა საგანი, რომელსაც აქაურ ინსტიტუტში ასწავლიან და სმოლნის ინსტიტუტში კი არა, ვინ დაუშლის თავისი შვილები ხელ-ახლად სმოლნის ინსტიტუტში წაიყვანოს?..

— ბრავო, ბრავო, ჩემო დიმიტრი ივანიჩ, ოღონდაც რომ ასეა! — დაიძახა ვორონცოვმა: — დიად, ძვირფასო კნიაზო, თუ საქართველოში სწავლობენ თქვენი შვილები, ქართული ენა უნდა ისწავლონ. გამოიყენებენ მერმე ქართულ ენასა, თუ არა, — ეს ჩვენი საქმე არ არის, როგორც ჩვენი საქმე არ არის — გამოდგებათ როდისმე თუ არა, რასაც სწავლობენ, მაგალითად, გეოგრაფია... თქვენა — მდიდარი ოჯახი გაქვთ და იქნება სთქვათ, გეოგრაფიაც რად უნდა ჩემ შვილებსა, უგეოგრაფიოდაც სადაც უნდათ წავლენ: კუჩერი ყაზანამდინაც მიიყვანს და პარიჟამდინაცაო (кучеръ и до Казани, и до Парижа довезетъ и безъ географіи).

IV

ვორონცოვის კნეინამ დაგვიფუძნა ტფილისში წმ. ნინოს სასწავლებელი (Заведеніе Святой Нины) და რადგანაც იცნობდა კარგად დიმიტრი ყიფიანს და იცოდა, რა განვიითარებული იყო საქართველოს ისტორიაში, სთხოვა დაეწერა წმინდანინოს მოთხრობა. დიმიტრი ყიფიანმა დასწერა რუსულად და ქართულად. სასწავლებლის გახსნის დროს წიგნი დაბეჭდილი იყო და თვითონ კნეინა ურიგებდა სუყველას წიგნსა: — წაიკი-

თხეთ დიმიტრი იყანიჩის დაწერილი მოთხრობა წმინდა ნინოსი.

რა და რა ნაირი ხალხი ცხოვრებდა საქართველოს სხვა-და-სხვა კუთხეებში, კარგად თითქმის არავინ იცოდა იმ წრეში, რომელშიაც დიდად საჭირო იყო ხალხისა და იმისი სხვა-და-სხვა ჩვეულებისა, ხასიათისა და ზნეობის გაცნობა. დიმიტრი ყიფიანს ჰქონდა შემთხვევა დაახლოვებით გაეცნო ყმაწვილობაში, როდესაც ესპენოსთან მსახურებდა, მშვენიერი მხარენი საქართველოსა: გურია, სამეგრელო, რაჭა, ლეჩხუმი, იმერეთი,—რადგანაც ესპენო განსაკუთრებით ხშირად დაივლიდა ხოლმე ამ მხარეებს. სუყველგან ჰყავდა დიდი მეგობრები: გურიაში თ. მიხეილ ერისთავი, რომელსაც შვილს უნათლავდა და რომელიც, ტფილისში რომ მოუხდებოდა მოსვლა, ყოველთვის დიმიტრი ყიფიანთან ჩამოხდებოდა ხოლმე⁶⁾. აგრედვე დიდი მეგობრები ჰყავდა გურიაში—მალაქია და დიმიტრი გურიელეზი; სამეგრელოში—მთავარი დავით და აგრედვე „დიდი ნიკო დადიანი“ (მამა გიორგისა, პეტრესი და ბესარიონისა); რაჭაში—თავადიშვილები ყიფიანები; იმერეთში—სპირიდონ მაჭვარიანი, ნესტორ წერეთელი (ნესტორის კნენამ პელაგია და დიმიტრი ყიფიანმა ეკლესიაში შეჰფიცეს ერთმანეთს და-ძმობა). პატრვის-ცემას და სიყვარულს სუყველგან უმტკიცებდნენ სხვათა შორის იმითი, რომ შვილს ანათვლინებდნენ. ამ ნაირად იმერეთში (გურია და სამეგრელოიანად და რაჭა-ლეჩხუმიანად) ორასამდინ ჰყავდა ნათლული.

რადგანაც ხალხსაც კარგად იცნობდა და საქართველოს ისტორიაშიაც განვითარებული იყო, ვარონცოვის თხოვნით დასწერა და დააბეჭდინა ორი წიგნი (რუსულად), ერთი მსუბუქი მუსაიფის ფორმით: „О томъ, о сѣмъ и между прочимъ о сословіяхъ закавказскихъ“ (სხვა-და-სხვა ამბავი და სხვა-

⁶⁾ ამის დაწერილის ოთახში, ასე რომ თ. მიხეილ ერისთავი იყო ხოლმე სტუმარი დიმიტრი ყიფიანისაც და ამისი შვილისაც, რომელიც შემდგომ შეიქნა იმისი სიძე.

თა შორის საქართველოს სხვა-და-სხვა წოდებანი); მეორე, სწორედ სამეცნიერო საფუძვლიანი გამოკვლევა და კრიტიკული მიმოხილვა საქართველოს ისტორიის მასალებისა: „O materialaxь для исторіи Грузіи“. ეს წიგნი, ჩემის აზრით, ფრიალდ შესანიშნავა მეცნიერების მხრით.

ვორონცოვის დროს დაარსდა ტფილისში გიმნაზია. თავდაზნაურობამ ამოიჩინა დიმიტრი ყიფიანი საპატიომზრუნველად (почетный попечитель), ამ თანამდებობაში დაჰყო, ვკონებ, თორმეტი წელიწადი.

აგრედვე დაარსდა ვორონცოვის დროს სამეურნეო საზოგადოება (Общество сельскаго хозяйства). დიმიტრი ყიფიანი იყო ერთ დროს ამორჩეული ამ საზოგადოების ვიცე-პრეზიდენტი. პრეზიდენტი იყო თვითონ ვორონცოვი. ამ საზოგადოებას ძალიან გულ-მხურვალედ ეკიდებოდა დიმიტრი ყიფიანი. საზოგადოება ორ პარტიად იყო გაყოფილი: ერთი პარტიის თავი იყო დიმიტრი ყიფიანი, მეორე პარტიას შეადგენდნენ ბარონ ნიკოლაი და სხვ. — ერთი პარტია მოწადინებული იყო ადგილობრივი, ესე იგი, საქართველოს მებატონეა და გლეხებს დაჰხმარებოდა, მეორე პარტიას უნდოდა ახალი მემამულენი და კოლონიისტები მოერეკა სხვა-და-სხვა ქვეყნიდან.

დიმიტრი ყიფიანმა ჯვარი რომ დაიწერა, ფედოროვის ქვრივის სახლშივე დადგა. სწორედ ოც და ათი წლისა იყო. შემდგომ მალე ის სახლი იყიდა ფედოროვის ქვრივისაგან, მაგრამ რადგანაც ფედოროვმა და იმისმა ცოლმა მარია ივანოვნამ დიდი ამაგი გაუწიეს დიმიტრი ყიფიანს და, როგორც ზემოდა ვთქვი, დიმიტრი ყიფიანმა და იმ მოხუცებულმა ქალმა ეკლესიაში შეჰფიცეს ერთმანეთს დედა-შვილობა, ამისათვის მარია ივანოვნა, ვითარცა დედა, დარჩა დიმიტრი ყიფიანის ოჯახში და კიდევაც თვალ-ყური ექარა ოჯახობაზედ. ჩვენ, დიმიტრი ყიფიანის შვილები, „ბაბაშას“ ვუძახდით. „ბაბაშა“ (რომელიც რუსული „ბაბუშკიდან“ გადავაკეთეთ) დარჩა სახელად ამ ჩინებულს მოხუცებულ ქალსა და სუყველა, დიდი და პატარა, ბაბაშას უძახდა.

სახლი წმინდა სამების ეკლესიის გვერდით იყო. ათიოდე
წლის შემდეგ დიმიტრი ყიფიანმა მიჰყადა ის სახლი ერთს ჩი-
ნოვნიკს, ბ. ლობანოვ-რეჩიკის.

დიმიტრი ყიფიანს ვორონცოვს გარდა დიდად აფასებდა
ყოველი კაცი, ვინც კი იცნობდა.

V

ყირიმის ომი რომ დაიწყო, ომარ-ფაშასთან საბრძოლვე-
ლად მთავრობამ დანიშნა სახელოვანი ვასილ ბებუთოვი. ბებუ-
თოვმა მოითხოვა, რომ დიმ. ყიფიანი დაეთმო იმისთვის მთავ-
რობას და დანიშნა თავისი სამხედრო კანცელარიის დირექტო-
რად (Директоромъ Военно-походной Канцеляріи). სხვას
არავის ენდობოდა და არც არავისი იმედი ჰქონდა ისრე, რო-
გორც დიმიტრი ყიფიანისა. დაიარეს ბებუთოვმა და ყიფიანმა
იმერეთი, სამეგრელო, გურია...

მთავარ-მართებლად შეიქნა ნ. ნ. მურავიოვი. სამოქალა-
ქო ნაწილის მმართველად (Начальникомъ Гражданск. Упра-
вленія) უნდა დაენიშნა პეტერბუგიდან მოწერილობის ძალით
ან ბარონ ნიკოლაი ან კრუზენშტერნი. დიმიტრი ყიფიანი იმ
დროს მსახურებდა ბებუთოვან.

ერთხელ ბებუთოვის მინდობილობით დიმიტრი ყიფიანს
ჰქონდა „დოკლადი“ მურავიოვთან. ეს სასტიკი მეომარი და,
როგორც თვითონ ამბობდა თავის თავზედ, „რუსი-საღდათი“
(„я, сударь, русскій солдатъ!“) ისეთი კმაყოფილი დარჩა
დიმ. ყიფიანისა, რომ დაანება თავი ბარონ ნიკოლაისაც და
კრუზენშტერნსაც, დაიბარა ბებუთოვი და გადაჭრით გამოუცხა-
და, შენი დიმიტრი ყიფიანი უნდა წაგართვაო, და დანიშნა ყი-
ფიანი დირექტორად სამოქალაქო მმართველობისა (Директо-
ромъ Гражданскаго Управленія).

მასოვს კარგად, თუმცა ცხრა წლისა ვიყავი, რანაირად
შრომობდა მაშინ დაუფაწყარი მამა-ჩემი: დილის ხუთ საათზედ
აღვიძებდა ჩვენი „დვორეცი“ სვიმონიკა ბლუაშვილი, ექვსის

ნახევარზედ თავის კანცელარიაში იყო, მუშაობდა იქა ნაშუადღევის სამსა ან ოთხ საათამდინ, მოვიდოდა სადილად და ხუთ საათზედ ისევ თავის თანამდებობის აღსასრულებლად მიდიოდა და რჩებოდა თავის კანცელარიაში საღამოს ცხრასა ან ათ საათამდინ...

ერთ კვირა დღეს მე ვახტანგ ორბელიანის სახლში ვიყავა, სადაც ხშირად დავყვანდით ვახტანგის შვილებთან და მახსოვს მურავიოვი შემოვიდა ვიზიტად ვახტანგის კნენასთან. ჩამოვარდა ლაპარაკი მამა-ჩემზედ და მურავიოვმა თავისი ბოხი ხმით და თავისი ჩვეულებრივის მოკლე და გადაჭრილი სიტყვით დაიძახა:

— Золотой работникъ! (ოქროს მშრომელიაო). Молодчинище! (ძალიან ყოჩაღიაო).

მე ცხრა წლის ბავშვმა კიდევაც ვერ გავიგე კარგად რას ნიშნავდა ეს სიტყვები: „работникъ“ და „молочинище“, და მურავიოვთანვე დაფუწყე ვახტანგის კნენას კითხვა: „тетя, скажи, зачѣмъ онъ моего папу называетъ работникомъ и чинищемъ? (ძალუა, მითხარი მამა-ჩემს რატომ უძახის მუშაკს და სხვ). კნენამ მითხრა, მერმე ავიხსნია. მურავიოვმა ჯერ დამიბღვირა და მერმე სიცილი დაიწყო.

გავიდა სამი თუ ოთხი თვე და მოუვიდა მურავიოვს პეტერბურგიდან უარი დიმიტრი ყიფიანის ამ თანამდებობაზედ დანიშვნისა... ბრძანება ჰქონდა დაენიშნა კრუზენშტერნი. მაღე თითონაც დაანება თავი მთავარმართებლობას და დაუთმო ადგილი კნ. ბარიატინსკის. დიმიტრი ყიფიანი დანიშნეს წევრად ნამესტნიკის რჩევისა (Членомъ Совѣта Намѣстника Кавказскаго).

ამ თანამდებობაში მეტი დრო ჰქონდა თავისუფალი და მიჰყო ქართული მწიგნობრობისათვის მუშაობას.

VI

პირველი იმისი შრომა იმ ხანებში იყო ერთი ლამაზი მოთხრობა „ზვამა“, გადმოთარგმნილი ფრანგულიდან და დაბეჭდილი ჟურნალ „ცისკარში“, ივ. კერესელიძის რედაქტორობის დროს. შემდგომ ამისა გადმოთარგმნა შექსპირის დრამა „რომეო და ჯულიეტა“, რომლიც დაიბეჭდა იმავე „ცისკარში“. აქ უნდა ვთქვა, რომ ქართული ენა, ზოგიერთ მწერალთაგან დამახინჯებული, დიმიტრი ყიფიანის წყალობით მშვენიერი და მდიდარი გამოდიოდა.

შემდეგ ამისა გადასთარგმნა ოქტავ ფულიეს „ღარაბი ყმაწვილი-კაცის რომანი“, მოლიერის „ცოლის შერთვევინება“, შექსპირასე „ორი ვერონელი“. ეს ნათარგმნები დაიბეჭდა „ცისკარში“. ერთი მოთხრობა „თურქმენული ცხენი“ და მითხელის ასტრონომიის რამოდენიმე თავი დაბეჭდილი იყო „საქართველოს მოამბე“-ში, რომლის რედაქტორად იყო თ. ილია ჭავჭავაძე. დიმიტრი ყიფიანი თავის ნაწერებს და ნათარგმნებს აწერდა ფსევდონიმს „ბაქარ ქართლელი“.

მასხოვს, რა გულ-მხურვალედ ეკიდებოდა საქმეს, რა გულ-მხურვალედ მუშაობდა. როდესაც „რომეო და ჯულიეტას“ თარგმნიდა, ადრე დილიდან მოკიდებული ნაშუადღევის სამ საათამდინ არ ეშვებოდა საქმესა: ზედ სტოლზეც წინ ედგა ნამდვილი, ეს იგი, ინგლისური დრამა, მასთან ფრანგული თარგმანი ვიქტორ ჰუგოს შვილის (François Hugo), აგრედვე მეორე ფრანგულივე თარგმანი ბენჟამენ ლაროშისა (მგონია), კიდევ რუსული თარგმანი კეთხერისა და ქართულად რომ თარგმნიდა, ადარებდა თარგმანებს და ნამდვილს. სანამ არ დავეხვეოდით ცოლ-შვილი, სანამ ხელს არ მოგვიდებდით კალთაზედ, არ ადგებოდა სადილის საქმელად, ისრე იყო გართული ამ მშვენიერი თხზულების თარგმნით. ხშირად დედა-ჩემს და მეგობრებს უკითხავდა ხოლმე თავის ნათარგმნის ხან ერთსა და ხან მეორე ადგილსა.

მახსოვს, იმ დროებში ხშირად მოვიდოდა ხოლმე თ. გრიგოლ დადიანი, რომელიც სთხზავდა მშვენიერს ლექსებს და აბეჭვდინებდა „ცისკარში“. თავის თხზულებებს აწერდა „კოლხიდელი“. სანამ დააბეჭვდინებდა ახალ-შეთხზულ ლექსებსა, უეჭველად უნდა წაეკითხა დიმიტრი ყიფიანისათვის. ხშირად დავსწრებივარ (ბავშვი რომ ვიყავი), რომ „კოლხიდელი“ უკითხავდა თავის ლექსებს „ბაქარ ქართლეოსა“ და, მახსოვს, ხშირად რჩევა და სჯა ჰქონდათ ამ ორს მეგობარს, — როგორ სჯობია ამა და ამ აზრის ან სურათის გამოხატვაო.

დიდი მეგობრები ჰყავდათ დიმიტრი და ნინო ყიფიანთა ღირს-სახსენებელ პირთა შორის:

თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე, ერთი ჩვენი უკეთესთაგანი პოეტი, ნაციონალური პოეტი, ავტორი „ლოთებო ნეტავი ჩვენი-სა“ და ლამარტინის მშვენიერი თხზულების მიბაძვით შეთხზული „მოქრის ტბისა“, დიდი მეგობარი იყო დიმიტრი ყიფიანისა, რომელიც იმის სახლში იყო მიღებული, როგორც ძმა. თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძეს ჰყავდა სამი შვილი: დავით (შემდგომ გენერალ-ადიუტანტი და სიმამრი ერეკლე ბატონიშვილისა), ეკატერინე (შემდგომ სამეგრელოს მთავრინა) და ნინო (შემდგომ გამოჩენილი რუსეთის მწერალის გრიბოვედოვის მეუღლე). ესენი იყვნენ დიმიტრი და ნინო ყიფიანთან, როგორც და-ძმანი.

აგრედვე მეგობრობა და ხშირი მისვლა-მოსვლა ჰქონდათ დიმიტრის და ნინოს თ. ვახტანგ ორბელიანის ოჯახთან. ვახტანგ ორბელიანი, ღვიძლი შვილის-შვილი ჩვენის დაუვაწყარის მეფე ერეკლესი, პოეტი მაღალის ხარისხისა, ავტორი მშვენიერი მაღალ-აზროვანი და პოეზიით აღსავსე თხზულებათა („იმედი“, „გელათი“, „შოთა რუსთაველი“ დ სხვ.), მაშინ იყო გულადი მეომარი. ცოლად ჰყავდა ფილიპოვის ქალი, იმისთანა მშვენიერება, რომ მერმე აღარ მინახავს არსად იმისთანა მშვენიერებით შემკული ქალი, თუმცა თითქმის მთელი ქვეყანა მომივლია.

ძმა ვახტანგ ორბელიანისა, ალექსანდრე (რომელსა დაარქვეს პუბლია და ეს სახელი დარჩა) ხშირად მოდიოდა დიმიტრისთან.

ყოფიანთან, უკითხავდა თავის ნაწერებს, ორ-ოლი, სამ-სამი საათი რჩებოდა იმის კაბინეტში, მუსაიფობდნენ, სჯიდნენ. აგრედვე პლატონ იოსელიანი, რომელსაც, როგორც თ. ალექსანდრე ორბელიანს, დიმიტრი ყოფიანი ხშირად ეხუმრებოდა ხოლმე, რადგანაც ეს ორნი არ იყვნენ იმოდენა ნიჭიერების პატრონნი, რამოდენადაც თავი მოჰქონდათ.

დიმიტრი ყოფიანი ყოველთვის მზა იყო ყური დაეგდო ყოველი კაცისათვის, დიდ და პატარასათვის, და რჩევა მიეცა, გზაზედ დაეყენებინა.

VII

მოდმეთა გარდა, მახსოვს, ხშირად დაიარებოდნენ დიმიტიანთან სხვა-და-სხვა სამსახურის კაცები, ჩინოვნიკები, მოსალაპარაკებლად, რჩევის საკითხავად, გულის სატკივრების განსაზიარებლად... სუყველა აფასებდა დიმიტიანის ნათელ ჭკუას, პატიოსანს ხასიათს და გამოცდილებას.

მახსოვს, გუბერნატორი ორლოვსკი, რაკი რამე ძნელი საგანი შეხვდებოდა თავის გუბერნატორობაში, მოადგებოდა ხოლმე მამა-ჩემს. თვითონ ძალიან ჭკუიანი და ძალიან გამჭრიახე, ყოვლისფერში გამოცდილი კაცი იყო ორლოვსკი (რუსულად რომ იტყვიან — человек тонкого ума), მაგრამ მაინც უყვარდა თავისი აზრები, თავის საწადელები და პროექტები გაეზიარებია დიმიტიანისათვის. აგრედვე დაიარებოდნენ ყოფიანთან გორის მაზრის უფროსი თ. ელიზბარ ერისთავი, ეგზარხოსი ისიდორე, მღვდელი იოაკიმე რომანოვი, გიმნაზიის დირექტორი ნ. ტ. დემენტიევი, ინჟინერი ფონ-დერ-ნონენე, ა. მ. სმეკალოვი, პოლკოვნიკი (შემდეგ გენერალი) ვ. ი. მარკოზოვი, რუსეთის მწერალი გრაფი სოლლოგუბი, ვერდერევესკი, ექიმი ამიროვი, არხეოლოგოსი ბერჟე, ინგლისელი მოგზაური კამერონი, ფრანგი სამეგრელოში ჩასიძებული გრაფი დე-როზმორდუკი და მრავალნი სხვანი.

მახსოვს ერთი ამბავი: დოქტორი ამიროვი აღტაცებული იყო ერთი რუსული ჟურნალის („Русский Вѣстникъ“) კითხვითა... იმ დროს ის ჟურნალი (1857—1858 და 1859 წლებში) იყო მოწინავე რუსულს ჟურნალისტიკაში. ამიროვი აპირებდა ექიმობისათვის თავის დანებებას და მწერლობა უნდა დაეწყო. დასწერა კიდევაც რაღაც ვრცელი მოთხრობა—თუ რომანი, აღარ მახსოვს კარგადა—და მოუტანა დიმიტრი ყიფიანს წასაკითხავად. დიმიტრი ყიფიანმა წაიკითხა თავიდან ბოლომდინ და შემდგომ, მახსოვს, ორ-ოლ და სამ-სამ საათს ატარებდნენ ორი მეგობარი მუსაიფში და სჯაში იმ მოთხრობის თაობაზედ. რა ურჩია მამა-ჩემმა ამიროვსა არ ვიცი, მაგრამ, მახსოვს, ერთხელ, კარგა დიდი ხანი რომ გავიდა, ამიროვმა უთხრა: დიმიტრი ივანიჩ, ნეტავი იცოდე რა მადლობელი ვარ, რომ ხელი ამადებინე მწერლობაზედა. დღეს, მგონია, ვარ ექიმი არა უკანასკნელი და მწერალი კი უხვირო (Безтолковный) გამოვიდოდი. რა სირცხვილს გადავრჩი, რომ არ დავაბეჭდინე ის ჩემი ბავშვური მოთხრობა... მთელი რუსეთის მასხარა შევიქნებოდიო.

სხვა ქალაქებიდან რომ მოვიდოდა ვინმე ტფილისში დიმიტრი ყიფიანის მცნობი, უაუოდ უნდა მოსულიყო დიმი. ყიფიანთან და ერთი ორიოდე საათი მაინც დამტკბარიყო იმასთან მუსაიფითა. ხშირად მინახავს მამი-ჩემის კაბინეტში ქუთაისის გუბერნატორად მყოფი ნიკოლ. პეტროვიჩ კოლუბაკინი, ერცენის გუბერნატორი მიხ. პეტრ. კოლუბაკინი, ძმანი ყაითმაზოვნი (ერთი ცენზორი, მეორე ქუთ. ოლქის სასამართლოს თავმჯდომარე), ნესტორ წერეთელი და მრავალნი სხვანი.

თავ. მიხეილ ერისთავი, როგორცა ვთქვი ზემოდა, ყოველთვის დიმი. ყიფიანთან ჩამოხდებოდა ხოლმე, ჩემს ოთახში, როდესაც მოდიოდა ტფილისში. აგრედვე ივ. ივ. განგესოვი, ქუთაისის გიმნაზიის ინსპექტორი, რომელსაც ჰყავდა ცოლად მამი-ჩემის ბიძაშვილი, ალათი, დავით ყიფიანის ქალი.

ბარიატინსკის დროს სამეგრელოს მთავრინამ ეკატერინემ ამოიჩინა დიმიტრი ყიფიანი აპეკუნად მცირე წლოვანის სამეგ-

რელოს მთავრისა და დიმიტრი ყიფიანმა ზაქარიატისკის თხოვნით იკისრა ეს თანამდებობა, რომლის მიზეზით შემდგომ დაჰკარგა ხელმწიფის სამსახური.

აპეკუნობის დროს მოუხდა სამეკრელოს მთავრის საქმისათვის წასვლა პეტერბურგში. მოგზაურობის დროს, რაც თავისუფალი დრო ჰქონდა, ინგლისურ ენას სწავლობდა. ძალიან მხურვალედ შეუდგა ამ ენის სწავლასა და ისწავლა იმ ზომამდინ, რომ თავისუფლად კითხულობდა ერთს უძნელეს ინგლისურს ავტორს — თავისს საყვარელ შექსპირს.

შემდგომ ამისა, მარშლობის დროს, როდესაც სამოცი წლის მეტისა იყო, დააპირა ქართული გრამატიკის შედგენა და ამისათვის საჭიროდ სცნო ლათინური ენაც ისწავლა, შეუდგა ლათინურის სწავლასა და ისე საფუძვლიანად ისწავლა, რომ ოვიდის და ვირგილის თხზულებებს თავისუფლად კითხულობდა.

ბედში და უბედობაში, ყმაწვილობაში და სიბერეში, ყოველთვის განუწყვეტლივ სწავლობდა რასმე და რაც იცოდა, თვითონ თავისი საკუთარის შრომით და ჯაფით ისწავლა. ხშირად ამბობდა: „კაცი სანამ ცოცხალია, ყოველთვის უნდა ცდილობდეს ყოველ დღე შეჰმატოს რაიმე თავის ჰკუასა, გონებას და ცოდნასა და არასოდეს არ უნდა იფიქროს, რომ მეყოფა რაც ვიცი და რაც ვისწავლეო“. როდესაც ყმაწვილობაში დაჭერილი იყო მეტეხის ციხეში, იფიქრა — ვიცი ასრე დამწყვედელი კარგა ხანს დამტოვებენ აქაო და მოდი ამ ჩემმა დამწყვედევამ რომ ტყუილა-უბრალოდ არ ჩამიაროს, ვისწავლი რასმეო. იმის მაგიერ, რომ წუხილს ან სასო-წარკვეთილებას მისცემოდა, როგორც ბევრნი იმისი ამხანაგნი მიეცნენ, შეუდგა, როგორც ზემოდა ვთქვი, ფრანგული ენის სწავლასა. ფრანგული ენის სწავლაში ისე ვიყავ გართული დილიდან მოყოლებული საღამომდინ, რომ დღე როგორ გადიოდა ვერ ვატყობდით.

VIII

ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობის წინამძღოლად ანუ მარშლად ამორჩეულ იქმნა სწორედ მაშინ, როდესაც გლეხების განთავისუფლება მზადდებოდა საქართველოში.

იმისი მარშლად ამორჩევა და შემდგომ იმისა სათავად-აზნაურო ბანკის დაარსება ღირსია დაწვრილებით გაიმბოთ:

როგორც ვთქვი, გლახების განთავისუფლება მზადდებოდა. მთავრობის წინადადებით თავად აზნაურობას თავისი პროექტი უნდა შეედგინა და ამისათვის კომისია ანუ კომიტეტი დაენიშნა. მაზრის ქალაქებში მოახდინეს სამაზრო კრებანი, სადაც თავად-აზნაურებს სჯა და მოლაპარაკება ჰქონდათ გლახების განთავისუფლებაზედ, როგორ, რა სჯობია და რა როგორ უნდა იყოს. დ. ყიფიანი ამ კრებებს თვითო-თვითოს დაესწრო (ტფილისში, გორში, თელავში და სიღნაღში) და კიდევაც ყველგან ილაპარაკა: მხურვალე მოსარჩლე იყო გლახების განთავისუფლებასა და მხურვალე დამცველი თავად-აზნაურობის სიკეთისა. ამოიჩინეს კომიტეტი, რომელსაც შეადგენდნენ ოცამდინ თავად-აზნაურნი. ამათ შორის, მახსოვს, დ. ყიფიანს გარდა, იყვნენ იოსებ ქრისტეფორეს ძე მამაცაშვილი, თ-დი იასე ჭავჭავაძე, თ-დი ნიკო ჭავჭავაძე, თ-დი მიხეილ თუმანიშვილი (ბირთველიჩი), ვახტანგ თულაშვილი.

შემდგომ ამისა მოხდა გუბერნიის თავად-აზნაურობის კრება, ტფილისში, თ. ივ. მუხრან-ბატონის სახლში (სადაც შემდგომ კლუბი გაიმართა).

რასაც ახლა გაიმბობთ, ჩემი საკუთარი თვალით მაქვს ნახული და ჩემი საკუთარი ყურით გაგონილი.

დრო იყო იმისთანა, რომ დიდ-ძალმა საზოგადოებამ მოიყარა თავი: ვისაც კი ჰქონდა კენჭი (ანუ ხმა), ვალად რაცხდა დასწრებოდა და მიეღო მონაწილეობა იმისთანა საქმეების მოლაპარაკებაში, რომელთაგანაც წარმოსდგებოდა ბედი და უბედობა ქართლ-კახეთისა, და აგრედვე მიეღო მონაწილეობა არჩევანში. ყველას, დიდს და პატარას, ესმოდა, რომ დიდი ბრძოლა შეიქნებოდა წინამძღოლის, გუბერნიის მარშლის ამორჩევის დროსა.

ზოგიერთ დიდი თავადიშვილების გვართა უნდოდა გუბერნიის მარშლად ამორჩევა თ-დი რევაზ ანდრონიკაშვილისა (გენერალ-ლეიტენანტი), რომელიც იყო ნამდვილი ჯარის კა-

ცი, მეომარი, მთელი სიცოცხლე ლაშქრობაში ჰქონდა გატარებული, მაგრამ ახლა წინამძღოლს დიდი მოვალეობა აწვევდა: ახალი დროს და ახალი მოთხოვნების შესაფერი უნდა ყოფილიყო.

ტფილისის მაზრის მარშლად იყო იმ დროს თ. ზაალ ბარათაშვილი, კაცი გონიერი და დიდი ერთგული ქვეყნისა და თავად-აზნაურობისა. ამან პირველმა წარმოსთქვა აზრი, რომ თავად-აზნაურობას სჭიროდა წინამძღოლად იმისთანა კაცი, როგორც დიმიტრი ყიფიანი იყო.

დიმიტრი ყიფიანს მთელი საქართველო იცნობდა და უკანასკნელ დროს ქართლ-კახეთმა უფრო დაახლოვებით გაიცნო, როდესაც სამაზრო კრებებში ისმენდა იმის მკვერ-მეტყველურს სიტყვას და ლაპარაკს.

ზაალ ბარათაშვილის აზრი აღტაცებით მიიღო თავად-აზნაურობამ, გარდა ზოგიერთი დიდი თავადიშვილების გვარებისა, რომელნიც შეიქმნენ დიდი წინააღმდეგნი დიმიტრი ყიფიანის მარშლად ამორჩევისა; თუ მთელს საქართველოს სწამდა დიმიტრი ყიფიანის ნათელი ჭკუა, შრომის-მოყვარეობა, მაღალი პატიოსნება და თავ-გადადებული ერთგულება ქართლ-კახეთისა და საქართველოსი, ამის პასუხად მოწინააღმდეგენი მოთმინებიდან გამოდიოდნენ: როგორ შეიძლება, რომ აზნაურიშვილი, აბაშიძეების ნააზნაურევის შვილი, ჩვენ მეფეთა და სახელოვან თავადთა შთამომავლობამ თავზედ დავისვათ! მერმე ისიც სამსახურიდან დათხოვნილი!... მთავრობასაც არ იამება ყიფიანის მარშლად ამორჩევაო!... ასე იძახდნენ დიდი გვარის შვილნი, ძლიერნი წევრნი თავად-აზნაურობისა. სამაგიეროდ დანარჩენნი, ესე იგი, მთელი თავად-აზნაურობა, თავგადადებული იყო დიმიტრი ყიფიანის ამორჩევისთვის.

როდესაც მოვიდა დღე მარშლის ამორჩევისა⁷⁾ ზალა გაჭედლილი იყო ხალხითა. პირველ რიგში დამწკრივებულნი იყვნენ

⁷⁾ ვიმეორებ, რომ, რასაც ახლა მოგითხრობთ, ჩემი თვლით ნახული და ჩემი ყურით გაგონილი მაქვს.

კრესლოებში ძლიერნი — გენერლობა: თ-დი გრ. ორბელიანი, თ-დი ივანე მუხრან-ბატონი, თ-დი გიორგი რომანის ძე ერისთავი (ატამანი), თ-დი სოსიკო ორბელიანი, თავადნი ამილახვარნი, ანდრონიკაშვილნი, თარხნიშვილნი, ერისთავნი, ჩოლოყაშვილნი და სხვ.

ამათ უკან — დანარჩენი თავად-აზნაურობა. ზევით ლოყებში — მანდილოსნები და სტუმრები. მანდილოსანთა შორის: კნენა მანანა ორბელიანისა, კ-ნა ქეთო სუმბათაშვილისა, კ-ნა ელენე ბატონიშვილისა, კ-ნა ქეთევან ორბელიანისა (თავ. მამუკას მეუღლე), კ-ნა თამარ აბაშიძისა და სხვანი. სტუმართა შორის — ორი აღიუტანტი დიდი მთავრის მიხეილ ნიკოლოზის ძისა....

თავ. რევაზ ანდრონიკაშვილმა, რაკი შეატყო თავად-აზნაურობას გულის-წადილი, ადგა და გამოუტყხადა საზოგადოებას, რომ არა მსურს ვიყარო კენჭი და გთხოვთ განმათავისუფლოთ მარშლობისაგანაო.

— მადლობელი ვართ, მადლობელი ვართ! — დასძახა ერთხმად საზოგადოებამ, პირველი წყობის უკან შეჯგუფულმა.

— აგაშენოს ღმერთმა! თავისუფალი ბრძანდებოდე! დაატანა კიდევ საზოგადოებამ. ადგა თავად გრიგოლ ორბელიანი და მიმართა საზოგადოებას:

— კნიაზი რევაზ ანდრონიკაშვილი, გენერალ ლეიტენანტი, ომებში და „პახოდობაში“ მრავალჯერ გამარჯვებული, მთავრობისაგან დაჯილდოებული, უკეთესთაგანი გვარისშვილი, ნუ ჰყოფს ჩვენს თხოვნას უარსა: ვთხოვთ ერთ ხმით იყაროს კენჭი!...

— არა მსურს, თავისუფალია, მადლობას ვწირავთ! .. შესძახა საზოგადოებამ.

— მაშ ვინ გინდათ მარშლადა?..

წამოდგა თ-დი ზაალ ბარათაშვილი:

- მარშლად გვინდა დიმიტრი ყიფიანი!

— გაუმარჯოს, გაუმარჯოს დიმიტრი ყიფიანსა! — დასძახა საზოგადოებამ.

— დიმიტრი ყიფიანი მარშლად, დიმიტრი ყიფიანი!...
 ადგა თავის კრესლოდან თ. რევაზ ანდრონიკაშვილი, გა-
 ვიდა გარედ, ჩაჯდა ფაიტონში და გასწია შინისკენ.

— დიმიტრი ყიფიანს ვუყაროთ კენჭი!...
 წამოდგა მეორედ თ-დი გრ. ორბელიანი.
 ჩვენი პოეტი, ჩვენი გრძნობით აღსავსე პოეტი პატრიო-
 ტი, შემთხვეული უკვდავის ლექსებისა, მოუბრუნდა საზოგა-
 დოებას და მხურვალე გრძნობით აღსავსემ, თითქო ცეცხლ-
 მოკიდებულმა, დაიძახა:

— მოგმართავთ თქვენ, საქართველოს კეთილშობილს
 თავად-აზნაურობასა! სად არიან დღესა სახელოვანნი გვარნი
 სოლალიშვილებისა, ბასტაშვილებისა? და სხვ. (აქ ჩამოთვალა
 რამდენიმე გვარები, რომელიც აღარ მახსოვს) განიფანტნენ,
 განჰქრნენ, როგორც გაჰქრა ჩვენი დიდება! აღარ გვიბრწყინ-
 ვენ დღეს იგინი, ვინც უწინ ბრწყინავდნენ ქართლ-კახეთში!..
 დავეცენით, დავმციოდით, წარვხდით, ვაი ჩვენს თავსა! მაგრამ,
 ახლა ვინცა დავრჩით წარჩინებულთა, უკეთესთა გვართა
 შვილნი, მოგმართავთ საქართველოს კეთილშობილსა თავად-
 აზნაურობას, მოგმართავთ ჩვენ, თქვენი უფროსნი ძმანი, თქვენ,
 ჩვენს უმცროსს ძმათა,—ნუ გვაქმევთ სირცხვილსა, ნუ დაგვა-
 სვამთ თავზედ ჩვენ, ქართლ-კახეთს გამაბრწყინებელ გვართა,
 აზნაურიშვილსა, აბაშიძის ნააზნაურევის შვილსა!...

— გაუმარჯოს დიმიტრი ყიფიანს! ყიფიანი მარშლად, დი-
 მიტრი ყიფიანი!... დასძახა პასუხად თ. გრ. ორბელიანს საზოგა-
 დოებამ.

— თითონ მთავრობასაც არ იამება დიმიტრი ყიფიანის
 მარშლად ამორჩევა!—დაიძახა თ-დმა გრ. ორბელიანმა:—ხომ
 იცით, რომ მთავრობამ სამსახურიდან დაითხოვა, მთავრობის
 წინააღმდეგი იქნება იმის მარშლად ამორჩევა!

შეიქმნა სიჩუმე....

წამოდგა დიმიტრი ყიფიანი.... წყნარად ჩვეულებისამებრ
 მშვიდობიანად, გულ-დასმით და ამასთანავე თავისი მაგარი ბო-
 ხი ხმით წარმოსთქვა შეძღვევი:

— ნება მიბოძეთ, ბატონებო, მარტო ერთ საგანზედ მოვასხენო მოკლე პასუხი დიდად პატივცემულს თ. გრ. დიმიტრის ძე ორბელიანს... მარტო ერთს საგანზედ...

ამ დროს იმისთანა სიჩუმე იყო, რომ ფოთოლი არ გაიძრეოდა:

— მთავრობის წინააღმდეგი არცა ვყოფილვარ არასოდეს ჩემს სიცოცხლეში და არცა ვარ..... და თითონ მთავრობაც რომ არა მთვლის წინააღმდეგად, ეს იქიდან სჩანს, რომ პენცია ორმოცი თუმნის მაგივრად, რომელიც კანონით მერგებოდა, ეს არის აგერ, ამ დღეებში ას ორმოცი თუმანი დამინიშნა. სხვას არას მოგახსენებთ თ. გრ. ორბელიანის პასუხად იმის მეტსა, რომ თავად-აზნაურობას თუ ჰსურს ჩემი სამსახური, მზადა ვარ ვემსახურო და მსურს მიყაროთ კენჭი!...

— კენჭი, კენჭი! დასძახა საზოგადოებამ.

დაიწყო კენჭი. სხდომის სეკრეტარი ასლამაზოვი შეუდგა ხმა-მაღლად მოკენჭეთა სახელების ამოკითხვას:

— გენერალ ადიუტანტი, გენერალ ოტ ინფანტერიი, თავადი გრიგოლ დიმიტრის ძე ორბელიანი!

თავ. გრიგოლ ორბელიანი არ გაიძრა, დარჩა თავის კრესლოში. პირველ რიგზედ დამწკრივებულ გენერლებს თანხმობა ჰქონდათ, აღარ მიეღოთ მონაწილეობა კენჭის ყრაში.

— გენერალ-ლეიტენანტი თავ. ივანე კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანსკი.

არ გაიძრა არც ესა.

— გენერალ-ლეიტენანტი თავადი გიორგი რომანის ძე ერისთავი.

არც ეს გაიძრა.

ასე ამრიგად თვრამეტი თუ ცხრამეტი.

— თ-დი ზაალ ბარათაშვილი!

აღგა, აიღო კენჭი, მივიდა კენჭის ყუთთან, გამოსწია მარჯვენა (თეთრი) უჯრა და მთელი საზოგადოების თვალ-წინ ცხადად ჩააგდო თეთრში. ეს იყო პირველი კენჭი.

— გაუმარჯოს ზაალ ბარათაშვილსა! დასძახა საზოგადოებამ.

— დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი იოსებ ქრისტეფორესძე მამაცაშვილი! ამანაც ჩააგდო თეთრში და სუყველამ დანარჩენმა, ოთხ თუ ხუთს გააჩადა; ამათ შორის თ. ამილბარ მაღალაშვილმა დაანახვა საზოგადოებას, რომ შავში ჩაუგდო დიმიტრი ყიფიანს კენჭი.

— რომ დასთვალეს შავი კენჭი, გამოვიდა ოთხი თუ ხუთი (კარგად არ მახსოვს), დანარჩენი თეთრი (ორასი თუ სამასი, არ მახსოვს).

ასე გათავდა ბრძოლა ჩვენს ბრწყინვალეთა და საზოგადოებას შორის დიმიტრი ყიფიანის ამორჩევის თაობაზედ.

დიდმა მთავარმა მიხეილ ნიკოლოზის ძემ იმავე დღეს მიულოცა დიმიტრი ყიფიანს ამ ნაირად: „მომილოცავს თავად-აზნაურობისათვის თქვენისთანა ღირსეული წინამძღოლის ამორჩევალა“ (поздравляю дворянство съ выборомъ въ лицѣ Васъ достойнаго предводителя), და მიიწვია თავისი მეუღლით მეორე დღისათვის სასახლეში.

IX

გლახების განთავისუფლება გულით უხაროდა დიმიტრი ყიფიანს, რადგანაც ყოველთვის იყო ადამიანთა თავისუფლების, თანასწორობის და ძმობის მომხრე. ბატონ-ყმობა, როგორც ადამიანის დამამცირებელი და დამაზიანებელი, ეჯავრებოდა. მაგრამ ბატონ-ყმობის მოსპობის შემდეგ რა მდგომარეობაში ჩავარდებოდა თავად-აზნაურობა, მეტადრე წვრილი ნაბატონრები, ძალიან საფიქრებელი იყო. ამიტომ ჯერ კომისიებში და შემდგომ თავად-აზნაურთა კრებებზედ, პირველმა დიმიტრი ყიფიანმა დაჰბადა აზრი, რომ თავად-აზნაურობას ეთხოვნა მთავრობისათვის შეწყვენა ფულით, თითო კომლ გლახზედ ოც და

ხუთ-ხუთი მანათი მიეცა. ამ ანგარიშით ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობას ხვდებოდა ოთქმის ერთ მილიონამდინ.

ამ აზრს დიდი მოწინააღმდეგე გაუხდა თვითონ ადგილობრივი მართველობა და დიდად ძნელი შეიქმნა ამ აზრის გატანა. ბოლოს და ბოლოს, შემდგომ მრავალი უსიამოვნებისა და დაბრკოლებისა, დ. ყიფიანმა გაიმარჯვა: გაიტანა ეს აზრი და მთავრობამ უბოძა ტფილისის გუბერნიის მებატონეთა და მერმე იმის მიხედვით ქუთაისის გუბერნიის მებატონეთაცა — გლეხის ოთხო კომლზედ 25 მანათი.

რაკი ასე გადაწყდა საქმე, ერთი აზრი კიდევ მოუვიდა დიმიტრი ყიფიანს: რომ 25 მანათიდან ხუთ ხუთი მანათი გადაედვათ მებატონეებს სათავად-აზნაურო ბანკის დასაარსებლად. ამ საადგილ-მამულო ბანკს უნდა მისცემოდა სრულებით სხვა დანიშნულება და სხვა ხასიათი, არა ისეთი, რაც მერმე, წინააღმდეგ დიმიტრი ყიფიანის განზრახვისა, მიეცა ჩვენს ორს საადგილ-მამულო ბანკსა.

რანაირად უნდა დაწესებულიყო ბანკი, ამაზედ მოიწადინა შეეგროვებინა ერთად აზრი ყველა გონიერისა, ჭკვიანისა ან განათლებულის თავად-აზნაურისა. ამიტომ შეადგინა წერილები თვითონ-თვითოსთან, ეს წერილები იწყებოდა ფრანგული ანდაზით: „აზრი რომ აზრსა ხვდებოა, სიმართლე გამოჩნდებოა“ (Du choc des opinions jaillit la vérité) და ამ ანდაზის ძალით სთხოვდა თავად-აზნაურთა თავ-თავისი აზრი შეეტყობინებინათ იმისათვის.

ამნაირი წერილი ბევრი იყო და მახსოვს, რა მხიარულად და გულმხურვალედ შევეუდექით ამ წერილების წერასა ქვიშხეთში: თვითონ დიმიტრი ყიფიანი სწერდა თვითონ-თვითოსა და დათიკოს (ქაიხოსროს უფროს შვილს) და მე თვითონ-თვითონ უნდა გადაგვეწერა. დათიკო უნივერსიტეტიდან ახლად იყო ჩამოსული, მე ვიყავი 16 წლისა. მახსოვს, ბიძა ჩემი ქაიხოსრო რა სიხარულით გვიყურებდა, დიდიდან საღამომდინ რომ ვწერდით ამხანაგურად და მხიარულად ამ წერილებსა. მახსოვს კიდევ, რა უხაროდა ქაიხოსროსა, რომ ჩემი ხელი ქართულიც

და რუსულიცა, მამი-ჩემის ხელსა ჰგავდა (მაშინ), ასე რომ — „კაცი ვერ გაარჩევს დიმიტრის დაწერილი რომელია და შენი რომელიო“, — მეუბნებოდა ხოლმე ბიძა-ჩემი ქაიხოსრო.

ხუთ-ხუთი მანათი რომ გადაედვათ 25 მანათიდან, უნდა შემდგარიყო ორასი ათასი მანათი. არ შესდგა, მგონია, არც ამის ნახევარი, სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო....

ბანკის წესდების შესადგენად გაემგზავრა დიმიტრი ყიფიანი პეტერბურგში და მიჰმართა გამოჩენილს რუსეთის ფინანსისტს და ჰუჭლიცისტს იური ჟუკოვსკის (რომელიც მანამდინე ჟურნალი „სოვრემენიკის“ თანამშრომელი იყო და ახლა სახელმწიფო ბანკის გამგებელია). მოიტანა ჟუკოვსკის დაწერილი პროექტი ბანკის წესდებისა. დაიბარა ადგრედვე პეტერბურგიდან ერთი ფინანსისტი და ბანკების საქმეებში გამოცდილი კაცი, ვოდოვი. შეადგინეს წესდება, რომელმაც, სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო, იარა, იარა და სრულებით გადასხვაფერებული და გამოცვლილი მობრუნდა ტფილისში. ასეთე ისე, ბანკი დაარსდა ტფილისში და შემდგომ ამისა ქუთაისშიაც.

ამნაირად ამ ბანკების მშობელი იყო დიმიტრი ყიფიანი. მაგრამ გული სტკივოდა, რომ იმისი ნაშობი ბანკები სრულებით ისეთი არ გამოვიდა, როგორც იმასა სწადდა, და, პირიქით, იქნება კიდევაც წინააღმდეგი იმისი აზრისა და განზრახვისა.

იმისი განზრახვით, სხვათა შორის, უნდა ყოფილიყო ბანკის საფუძვლად გაუყიდველობა ანუ, უკედ ვთქვათ, პატრონთათვის წაურთმევლობა დაგირავებული მამულებისა. გარდა ამისა წმინდა შემოსავალი ბანკისაუნდა ყოფილიყო მთელად და სულ ერთიანად გადადებული ახალგაზღობის აღსაზრდელად....

დიმიტრი ყიფიანის მარშლობის დროს დაიბადა აზრი ერთი საზოგადოების შედგენისა: ქართველთა-შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა. დიმ. ყიფიანს გარდა ამ საზოგადოების დამაარსებელნი, როგორც მახსოვს, იყვნენ: კონსტანტინე მამაცაშვილი, ილია ჭავჭავაძე, ბესარიონ ლოლობე-

რიძე, ვახტანგ თულაშვილი, მიხეილ ყიფიანი. ამათ შეადგინეს წესდება და წარუდგინეს მთავრობას. წესდება დამტკიცდა, საზოგადოება შესდგა. დიმიტრი ყიფიანი ამორჩეულ იქმნა თავმჯდომარედ. კომიტეტის წევრთა შორის მახსოვს: რაფ. ერისთავი, იაკობ გოგებაშვილი, ნ. ცხვედაძე.

X

როდესაც ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობის წინამძღოლად იქმნა ამორჩეული, იწოდებოდა და იწერებოდა ამ ნაირად: **Губернскій Предводитель Грузинскаго Дворянства** (ქართველი თავად-აზნაურობის გუბერნიის წინამძღოლი).

მოსკოვში გამოდიოდა და მგონია ახლაც გამოდის ერთი გაზეთი: „Московскія Вѣдомости“ (მოსკოვის უწყებანი), რომლის გამომცემლად და რედაქტორად იყო მაშინ ცნობილი მ. ნ. კატკოვი, პუბლიცისტი-კონსერვატორი. ამ კატკოვმა ისახელა თავი პოლშის პოესტანიელების დათრგუნვის დროს, როდესაც თავის გაზეთში ცეცხლსა და მებს ისროდა პოლონელებზე და იცავდა თავისი წერილებით უიმისოდაც გამარჯვებულს რუსეთის სამყაროს. დაარქვეს კიდევაც ხუმრობით: „რუსეთის სამყაროს ერთგული მცველი“.

აღელვებული პოლშა რომ დამარცხდა, კატკოვმა დაიწყო ყოველგან ძებნა „სებარატიზმისა“.

კატკოვს ტფილისში ჰყავდა ერთი კორესპონდენტი ბ-ნი რიჟოვი, რომელიც ყოველ კვირას უგზავნიდა ტფილისიდან წერილებს, კორესპონდენციებს გაზეთში დასაბეჭდად. ამ წერილებში ბ-ნი რიჟოვი წალმა-უკუღმა მოუთხრობდა „მოსკოვის უწყებების“ მკითხველებს კავკასიის საქმეებს. რასაკვირველია, ამ წერილებში ყოველთვის ბანს აძლევდა გაზეთის მიმართულებას და ყოველთვის ყოველნაირი ინსინუაციებით ავსებდა თავის აქია-ბაქია წერილებსა. ერთხელ ერთს წერილში მოასდგა „საქართველოს“ და „ქართველებს“: აგერ ერთი პარტია გაჩნ-

დაო, „ყრმა საქართველო“ („Молодая Грузія“), ამ პარტიას, ანუ ამ საიდუმლო საზოგადოებას, როგორადაც მეორე საზოგადოებას, „ყრმა სომხეთს“ („Молодая Армения“), სურვილი აქვს საქართველო და სომხეთი გაანთავისუფლოსო, და ამისთანა ზღაპრები.... რასაკვირველია, ამ წერილს არავინ არ მიაკცია ყურადღება, რადგანაც ყველა იცნობდა, ამისი დამწერი რა შვილიც იყო... მაგრამ თვითონ კატკოვმა ბ-ნი რიეოვის აქია-ბაქია სიმართლედ მიიღო და ვნახოთ, რომ ერთხელ კიდევაც მოსდგა „საქართველოს“ და „ქართველებს“ ერთს თავის გაგრძელებულს „მოწინავე წერილში“: ცეცხლი და მენი ჩვენ დაგვიშინა. აგერ კავკასიაში „ქართული სეპარატიზმი“ გაჩნდაო, აგერ ქართველები პოლონელების კვალს მისდევნო.... ამის დასამტკიცებლად ვინ იცის რა და რა ზღაპარი არ მოჰყავდა. სხვათა-შორის, დაჰკრა ბუკი: ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობის წინამძღოლი ჰბედავს და „ქართველი“ თავად-აზნაურობის წინამძღოლად იწერება და იწოდებო! „ქართველი“ რას ნიშნავსო, „საქართველო“ რას მიქვიაო!... ვიციოთ, რომ არის კავკასიაში „ტფილისის გუბერნია“, არის კიდევ „ქუთაისის გუბერნია“, როგორც ერევნისა ან ბაქოს გუბერნიები, და „საქართველო“ რომელია ან სად არის, არც ვიციოთ და არცა სუფევს არსადაო. „ქართველი“ რას ნიშნავსო? ვიციოთ, რომ არიან კავკასიაში „ტფილისის გუბერნიის მცხოვრებნი“, „ქუთაისის გუბერნიის მცხოვრებნი“ და „ქართველი“ ვინ არიან, არც ვიციოთ და არც არიან არსადა ჩვენს იმპერიაშიო.... როგორ აძლევს მთავრობა ბ-ნ ყიფიანს ნებას „საქართველოს თავად-აზნაურობის მარშლად“ იწოდებოდეს? ჩემი მოვალეობა არისო ავუხილო თვალი მთავრობას და მოვთხოვო, რომ ახლავე შიგ ძირში მოსპოს „ქართული სეპარატიზმიო“ („уничтожить в корнѣ“).

ამ ახირებულს კატკოვის ცეცხლსა და მესხდმიტრი ყიფიანმა უპასუხა დაწვრილებითის და დალაგებითის წერილით, რომელიც, როგორც მახსოვს, იყო დაბეჭდილი გაზეთ „С. Петербургеія Вѣдомости“-ში. ქართული „სეპარატიზმი“ ბ-ნ

კატკოვს სიზმარში მოსჩენებია და ნამდვილად კი ქართველნი ყოველთვის ყოფილან და დღესაც არიან უერთგულესნი ყმანი რუსეთის ტახტისა. ქართველებს არა თუ არასოდეს იმისთანა არა დაგვიშავებია-რა, რომ ქართველის სახელი გასაქრობი იყოს და საქართველოს სახელი გასაწყვეტი, არამედ ყოველთვის რუსეთის ხელმწიფისათვის სისხლი დაგვიღვრია და მტერთან ბრძოლაში ყოველთვის პირველ რაზმში გვიბრძვია... „საქართველო“ სუფევს და არც გაჰქრება, როგორც არ გაჰქრა ოც და ორი საუკუნის განმავლობაში მრავალ მტერთან მუდმივსა და განუწყვეტელ ბრძოლაშიო...

ამ პოლემიკაში რომ გამარჯვებული დიმიტრი ყიფიანი დარჩა, იქიდან სჩანს, რომ შემდგომ ამისა მალე მოუხდა პეტერბურგში მისკლა. პეტერბურგში წარსდგა ხელმწიფე იმპერატორის ალექსანდრე II-ს წინაშე, ვითარცა „საქართველოს თავად-აზნაურობის გუბერნიის მარშალი“. იმპერატორმა კარგადაც მიიღო, ხელიც ჩამოართვა და უბრძანა: „საქართველო გულით მიყვარსო“ („люблю Грузию сердечно“), „ქართველი თავად-აზნაურობის ერთგულობა ჩემი და ჩემი ტახტისა ყოველთვის მრწამდა და მრწამსო“ და „მოხარული ვარ შენი ნახვისა, როგორც სახელოვანი ქართველი თავად-აზნაურობის წინამძღოლისაო“ (ДОБЛЕСТНАГО ГРУЗИНСКАГО ДВОРЯНСТВА).

იმის ნიშნად, რომ საქართველოსაც სწყალობდა და საქართველოს თავად-აზნაურობის წინამძღოლისაც კმაყოფილი დარჩა, უბოძა დიმიტრი ყიფიანს შემდგომ ამისა ორდენი წმ. ვლადიმირის მეორე ხარისხისა, რომელიც დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკისათვის დიდი დაჯილდოება იყო...

XI

მარშლობის დროს ორი უსიამოვნება მოუვიდა. იყო ერთი კახელი მებატონე, თ. დ. ა — ი, დიდი ხნიდან კარგი მეგობარი დ. ყიფიანისა. შვილმა იმისმა შეირთო მოს-

კოვში ერთი მდიდარი ვაჭრის ქალი და მზითვად აიღო სამოცათას თუმნამდინ ნაღდი ფული (600.000 მან.). დ. ა—ი კარგი ადგილ-მამულის პატრონი იყო და მისი კარდანახის ვენახები და ზვრები პირველთაგანი იყვნენ კახეთში. მაგრამ ვალები დაედო, სხვათა შორის, სახელმწიფო ვალი და აგრედვე ერთი მოსკოველი ვაჭრისა, გიორგი ფორაქოვისა, ემართა სამი ათას თუმნამდინ (30,000 მან.). როდესაც ხელ-მოკლედ იყვნენ ა—ნი, მოადგა მოსკოველი ვაჭარი ფორაქოვი, უპირებდა საჩივარს, ემუქრებოდა ტორგით ადგილ-მამულის და ზვრების გაყიდვას. მომართა დ. ა—მა დიმიტრი ყიფიანს, ვითარცა მეგობარს და აგრედვე ვითარცა თავად-აზნაურობის წინამძღოლსა: მიშველე, ვილუპებიო.

დაიბარა დიმიტრი ყიფიანმა ილარიონ ფორაქოვი (რომლის ხელში იყო გადმოსული ა—ის ვექსილები და რომელსაც იცნობდა), რადგანაც, თუმცა შორეულად, დამოყვრებული იყო დიმ. ყიფიანთან: იმისი ქალი ჰყავდა ცოლად ერთს დიმ. ყიფიანის ნათესავს.

ფორაქოვმა თავდაპირველად გადაჭრილი უარისთქვა ედდროვებინა ა—ისათვის. დ. ყიფიანმა იცოდა, რომ ადგილ-მამული და ვენახები ა—ებისა ბევრად მეტი ღირდა იმაზედა, რაც ფორაქოვისა ემართათ, და უთხრა:

— გაძლევ ჩემ სიტყვას, რომ ერთი წელიწადი რომ ადროვო, შეიძლებენ შენი ვალის გადახდასაო...

— რაკი შენ სიტყვას მაძლევ, დილ ვადროვებ ორ წელიწადსაც, მხოლოდ იმ პირობითა, თუ თავდებად დაუდგებიო.

დაუდგა თავდებად. ა—სა ორი წლის განმავლობაში დანარჩენიც, რაც ებადათ, ხელიდან გამოეცალათ (კარდანახის პატრონად გახდა კნ. ნაპოლეონ ამატუნი) და ფორაქოვის ვალი, რომელიც ავიდა ოთხი ათას თუმნამდინ (40,000 მან.), მთლად დიმ. ყიფიანს დაედო. უნდა გაესტუმრებინა ეს ვალი. ამისათვის, რაც კი ადგილ-მამული ჰქონდა, იძულებული შეიქნა საადგილ-მამულო ბანკებში დაევირავებინა და ფორაქოვი ამნაირად დაექმაცოფილებინა.

თავის მხრით ა—ს თუმცა უჩივლა, მაგრამ რაღას გადაახდევინებდა...

„თავდებად დავუდექი ა—სა იმიტომ, რომ მომმართეს, ვითარცა თავად-აზნაურობის წინამძღოლსა. წინამძღოლი უნდა იყოს თავად-აზნაურობისა და თვითო ყოველი თავად-აზნაურის მოსარჩლე ღ დამცველიო, — ამბობდა ხშირად დიმ. ყიფიანი: — რომ არ დავმდგარიყავ იმათ თავდებად, ფორაქოვი ყოველისფერს ტორგით გაუყიდდა, სამი ათასი თუმნისათვის ათი ან იქნება ოცი ათასი თუმნის საღირალი ადგილ-მამული ტორგით გაეყიდებოდათ ა—სა და იტყოდნენ: რის მარშალია დიმ. ყიფიანიო, რომ არ უშველა ა—სა და ყელი გამოაჭრეინა ფორაქოვს იმათთვისო. თუ თვითონ თავისივე ხელით გამოიჭრეს ყელი და მეც ამნაირად დამწვეს, რა გაეწყობა! მე ჩემი მოვალეობა ავასრულე და მხოლოდ იმას ვწუხ, რომ მოვტყუედიო“.

კიდევ ერთი დიდი უსიამოვნება დაადგა. სამეგრელოს მთავრინასთან (ზოგიერთი დარბაისლების მიზეზით) უთანხმოება მოუვიდა და აეშალნენ ერთმანეთსა. შემდგომ ამისა, დიმ. ყიფიანმა შეიტანა ქუთაისის ოლქის სასამართლოში საჩივრები სამეგრელოს მთავარზედა, ანუ კნიაზ მინგრელსკიზედა, მაგრამ სუყველა საჩივრები წააგო. კნ. მინგრელსკიმ თავის მხრით უჩივლა დიმიტრი ყიფიანს ტფილისის ოლქის სასამართლოში 114 ათასი მანეთი (თერთმეტი ათას ოთხასი თუმანი). დიმ. ყიფიანმა თვითონ ილაპარაკა პირველ ინსტანციაში და მოიგო საქმე (იჯდნენ სასამართლოში: თ. ნ. ჭავჭავაძე და განსვენებულნი: ტერლუკასოვი და სტეფანოვი); მაგრამ კნ. მინგრელსკის ვექილებმა ი. ი. პოლტარაკკიმ და კ. ნ. რეიტერმა გადაიტანეს საქმე პალატაში. პალატაში დიმ. ყიფიანმა დააყენა თავის ვექილად უკეთესი იმ დროს ტფილისელ ადვოკატთაგანი: მ. ა. ბენკენდორფი. პალატამ დაადო დიმიტრი ყიფიანს 100 ათას მანეთამდინ (ათი ათას თუმნამდინ) კნ. მინგრელსკის სასარგებლოდ.

შემდგომ ოციოდე წლისა კნ. მინგრელსკი შეურიგდა დიმ. ყიფიანს და ისპონლიტელნი ლისტი უთავაზა დიმიტრი

ყოფიანის მეუღლეს და დაჰპირდა ის ფულიც, რომელიც ოცი წლის განმავლობაში ლისტით გადაჰხდა დიმ. ყოფიანს, დაებრუნებინა. .

შერიგება კნ. მინგრელსკისა და დიმ. ყოფიანისა ამნაირად მოხდა: სამეგრელოში მოუხდა მოსვლა კნ. მინგრელსკის საქმეებისათვის დეისტვ. სტ. სოვეტნიკს სმირნოვს, რომელმაც, როდესაც გაიცნო ყოველისფერი საქმეები ოპეკისა და კნ. მინგრელსკისა, ცხადად დანიხა, რომ დიმ. ყოფიანი იყო ყოველისფერით მართალი კნ. მინგრელსკის წინაშე და არა თუ არასფერში არ იყო გასამტყუნარი, არამედ ყოველისფერი საქმე კნ. მინგრელსკისა დღესაც იმ გზით უნდა წაყვანოლიყო, რა გზითაც დიმ. ყოფიანს მიჰყავდა. განგებ დიმ. ყოფიანის გასაცნობად და პატივსაცემად მოვიდა დიმ. ყოფიანთან პირდაპირ ქვიზხეთში. როდესაც დაბრუნდა პეტერბურგში, გადაქრილად გამოუცხადა თვითონ კნ. მინგრელსკის და ვისაც იმისათვის გული სტკივოდა, რომ დიმ. ყოფიანისთან ერთგული და პატიოსანი მზრუნველი და მოღვაწე არცა ჰყოლია არავინ კნ. მინგრელსკისა და არც შეიძლება იშოვოსო. დაიბარეს დიმ. ყოფიანი პეტერბურგში. გრაფმა მიხ. ტარ. ლორის-მელიქოვმა, რომელიც დიდი მეგობარი იყო დიმ. ყოფიანისა, შეარიგა კნ. მინგრელსკისთან. გრაფი ადლერბერგი და იმისი მეუღლე (სიმამრი და სიდედრი კნ. მინგრელსკისა), მინისტრი ლივენი (იმათი მეგობარი) და სხვ. აღტაცებულნი იყვნენ დიმ. ყოფიანის ჭკუითა, გონიერებით, პატიოსნებით და გონიერი რჩევით, როდესაც რჩევას ჰკითხავდნენ...

თავად-აზნაურობის წინამძღოლად დაჰყო ექვსი წელიწადი. შემდგომ აღარ ისურვა მარშლობა, და ამორჩეულ იქმნა თავ. რევაზ ანდრონიკაშვილი (გენერალ ლეიტენანტი).

დიმიტრი ყოფიანი დაბინავდა ისევ თავის საყვარელ ქვიზხეთში. შეუდგა შექსპირის „შეილოქის“ თარგმნასა, დაიწყო ქართული გრამატიკის შედგენა, მოჰკიდა ხელი ლათინური ენის სწავლასა. აგრედვე დაიწყო რუსულად წერა თავისი მონაგონებისა (Записки и воспоминанія), რომელიც დაიბეჭდა რუ-

სულ ჟურნალში: „Русская Старина“. ამას გარდა უვლიდა თავის ადგილ-მამულსა, ვენახებსა და ზვარსა. ღვინო მშვენიერი მოჰყავდა.

XII

შემოიღეს ტფილისში სამოქალაქო თვით-მმართველობა; პირველად იყო ამორჩევა ახალი წესის რიგით ქალაქის თავისა. დიმიტრი ყიფიანი მშვიდობიანად მუშაობდა ქვიშხეთში, როდესაც მოუვიდა ამბავი ნიკო ნიკოლაძისაგან და კონსტანტინე ბებუთოვისაგან, რომ ჰსურთ ქალაქის თავად ამოირჩიონ. ტფილისში იყო უწინ ერთი ქალაქის თავად ნამყოფი — გენერალი იერემია არწრუნი, რომელსაც ჰყავდა თავისი პარტია. აქ უნდა ვთქვა, რომ ქალაქის თავად მანამდინ არასოდეს არ ყოფილა ქართველი. სამოც და თორმეტ ხმოსანთა შორის სამოცამდინ იყო სომეხი და ათიოდ-თორმეტიოდე ქართველი, რუსი და სხვ.— უყარეს კენჭი იმ დროს იქ დამსწრეს არწრუნს და დიმიტრი ყიფიანს, იმ დროს თავის კაბინეტში მშვიდობიანად მყოფსა. დიმიტრი ყიფიანმა არც კი იცოდა, რომ იქისმა, მომხრეებმა ცენზიც კი მოუხერხეს.

ამორჩეული შეიქმნა დიმიტრი ყიფიანი.

შემდგომ ორი თუ სამი თვისა, როცა ნახეს ხმოსნებმა თუ რა შეეძინა ქალაქს დიმიტრი ყიფიანის ამორჩევით, გადაწყვიტეს ნიკ. იაგ. ზუბალოვის, ნიკ. ნიკოლაძის, კოსტ. ბებუთოვის და სხვათა წინადადებით, ერთხმად სამასი თუმნის მაგივრად შეიდასი თუმანი დაენიშნათ ჯამაგირად.

დაჰყო ქალაქის თავად (კარგად აღარ მახსოვს) ორი თუ სამი წელიწადი. უკანასკნელ დროს, სამი თუ ოთხი თვე რომ დარჩა ახალ არჩევნამდინ, ერთი პატარა ამბავი მოხდა ქალაქის საბჭოში, რომელიც იყო მიხეზი, რომ უმეტესი ნაწილი ხმოსნებისა ერთხმად დიდი წინააღმდეგი შეიქნა დიმ. ყიფიანისა და მეორედ აღარ ამოირჩიეს ქალაქის თავად.

მანამ ამ ამბავს ვიტყვოდე, უნდა ორიოდე სიტყვა ვთქვა, თუ რა ნაირად უყურებდა დიმიტრი ყიფიანი ზოგიერთს ნაციონალურს საგანს (национальные вопросы).

ვინც იცნობდა დიმიტრი ყიფიანს, დამემოწმება, რომ ყოველთვის დიდი მომხრე იყო ერთა-ძმობისა, თანხმობისა და ერთობისა და რაც შეეხება სომეხთა, ყოველთვის იმ აზრისა იყო, რომ ქართველნი და სომეხნი ღვიძლი ძმანი ვართ და ძმურად უნდა ვეპყრობოდეთ ერთმანეთსაო. გულით უხაროდა, მაგალითად, როდესაც ერთს სოფლის საზოგადოებაში, რომელიც სულ ქართველებიდან იყო შემდგარი და სომეხი ორი თუ სამი კომლი მეტი არ იყო, მამასახლისად სომეხი ამოირჩიეს. ამ ამბავს სიამოვნებით და კმაყოფილებით უამბობდა ხოლმე სუყველას, როდესაც ჩამოვარდებოდა ლაპარაკი საქართველოს სხვა-და-სხვა ტომის ხალხზედ. დიმ. ყიფიანი ამტკიცებდა, რომ ქართველი ხალხი ყოველთვის ძმურად უყურებდა სომეხთა. ამის დასამტკიცებლად მოჰყავდა მაგალითები აწმყოდანაც და წარსულიდანაცა. იმის პიროვნულ კერძო ცხოვრებიდანაც კი ცხადად სჩანდა, რომ გარჩევა არ ჰქონია ქართველთა და სომეხთა შორის: პირველი და უკეთესი იმისი მეგობარი, ყრმობიდან უკანასკნელ დღემდინ, უმახლობელესი ამხანაგი და მეგობარი, ზაქარია სტეფანეს ძე ავთანდილაშვილი, იყო სომეხი. ერთი კიდევ ძალიან კარგი მეგობარი დიმ. ყიფიანისა, დოქტორი ამიროვი, იყო სომეხი.

ერთი კაცი, რომელიც სულით და გულით უყვარდა დიმ. ყიფიანს და რომელსაც დიმ. ყიფიანიც სულით და გულით უყვარდა, კნ. ვასილ ოსეფიჩ ბებუთოვი, იყო სომეხი... გარდა ამისა ერთი შვილი მოანათვლინა სომეხს, იმავე ვას. ბებუთოვს, კიდევ ერთი შვილი (ჩემი და ელენე) მოანათვლინა აგრედვე სომეხს, მარია პავლოვნა ბაშინჯაღელის ქალს (რომელიც შემდგომ შეირთო ინჟინერმა ფონ-დერ-ნონენემ), ჩვენი, ესე იგი, დიმ. ყიფიანის შვილების გამდელი იყო ერთი დუშელი დედა-კაცი—ანიკა, რომელიც, სანამ ცოცხალი იყო, არ მოშორებია ჩვენს ოჯახს, სომეხი იყო.

ერთი სიტყვით, ვინც იცნობდა დიმ. ყიფიანს, დამემოწმებდა, რომ თავის დღეში აზრადაც არა ჰქონია გარჩევა ქართველისა და სომხისა.

არ იცოდა გარჩევა ქართველისა და სომხისა იმიტომ, რომ სისხლით და ხორციით, სულით და გულით იყო ნამდვილი ქართველი, საქართველოს ნამდვილი შვილი, ერთგული შვილი მამულისა და სამშობლოსი.

და რომ ნამდვილსა და კარგს ქართველს გარჩევა არ სცოდნია ქართველისა და სომხისა, ამის დასამტკიცებლად გავიხსენოთ თამარ მეფის დიდებული დრო, როცა მოღვაწეობდნენ უწარჩინებულესნი სარდლები ზაქარია და იოანე მხარგრძელნი, ორივე სომეხი.

ამ ორი სომეხისთანა საქართველოს ბევრი არა ჰყოლია ერთგული შვილი და ჩვენს წარსულში ბევრი არ მოიპოვება ამ ორი სომეხისთანა დამამშვენებელი ჩვენის მამულისა, ჩვენის ისტორიისა... რომელია ჩვენს მეფეთა და ჩვენს სპასალართა შორის ამ ორ მხარ-გრძელზედ უკეთესი საქართველოს შვილი?!

დიმ. ყიფიანი ამბობდა ხშირად, რომ ქართველი იმას კი არა ჰქვიან, ვინც ქართულს ლაპარაკობს და მართლ-მადიდებელი სარწმუნოებისა არისო: რამდენია იმისთანა, რომ ქართულსაც ლაპარაკობს, მართლ-მადიდებელი სარწმუნოებისაც არის, მაგრამ ქართველად არ ჩაითვლება, ქართველის სახელის ღირსი არ არის, რადგანაც, მაგალითად, ამ ორი მხარ-გრძელის სახელიც თავის დღეში არ გაუგონია... განა ქართველის სახელის ღირსია იმისთანა კაცი, რომელმაც არ იცის თამარი ვინ იყო და რა იყო, შოთას თხზულებისა ერთი სტრიქონიც არ წაუკითხავს?

დიმ. ყიფიანი ამბობდა, რომ ქართველი ჰქვიან საქართველოს შვილსა. იმიტომ სარგის და ზაქარია მხარ-გრძელნი, სჯულით თუმცა სომეხნი, ყოველისფრით ნამდვილი ქართველნი იყვნენ. დღეს საქართველოს შვილად მიმაჩნია ვას. ოს. ბებუთო-

ვი 8), მიხ. ტარ. ლორის-მელიქოვი, ზაქ. სტ. ავთანდილაშვილი; ქართველებად მიმაჩნია სუყველა ქობულეთისა, აჭარის და შავშეთის მცხოვრებნიო, თუმცა სჯულით მაჰმადიანნი არიანო. ქართველნი - ზოგნი (უმეტესი ნაწილი) მართლ-მადიდებელნი არიანო, ზოგნი - ფრანგის სარწმუნოებისა, ზოგნი სომეხთა სარწმუნოებისა, ზოგნი - მაჰმადიანნი. სწორედ ამ აზრით სავსე იყო, დიმ. ყიფიანს გარდა, ერთი კიდევ შესანიშნავი და დიდად პატივსაცემი ქართველი, ერთი უკეთესთაგანი საქართველოს შვილი, თ. გრიგოლ გურიელი.

ახლა, მოგიხრობთ იმ ეპიზოდსა, რომელიც მოხდა ქალაქის საბჭოს სხდომაში, სამი და ოთხი თვით წინ ახალ კენჭის-ყრამდინ, რომელიც, როგორც ზემოდა ვთქვა, იყო მიზეზი, რომ უმეტესი ნაწილი ხმოსნებისა, ე. ი. სომეხნი, დღე წინააღმდეგნი შეიქნენ დიმ. ყიფიანისა და მეორე ამორჩევაში აღარ ამოირჩიეს.

ერთი ახალი ხმოსანი უნდა დაეფიცებინათ. სამოქალაქო წესდების ძალით, ფიცი უნდა მომხდარიყო ქალაქის საბჭოს სხდომაში ქალაქის თავის თანა-დასწრებით. — დასაფიცებელი ხმოსანი იყო სომეხი, სომეხთა მღვდელს უნდა დაეფიცებინა. დაიწყო ხმოსანმა ფიცის თქმა სომხურად. დიმიტრი ყიფიანმა, რომლისაგანაც მაქვს გაგონილი ეს ამბავი, გააჩერა და უთხრა: რადგანაც კანონის ძალით მე უნდა დავესწრო თქვენს ფიცის-თქმასა და რადგანაც მე სომხური არ მესმისო, ამიტომ გთხოვთ ან რუსულად თქვათ ფიცი, რადგანაც ქალაქის საბჭოში ყველანი რუსულ ენას ვხმარობთო, ან ქართულად, რადგანაც ეს ქალაქი საქართველოს დედა-ქალაქიაო. „ფიქრშიაც არა მქონია მეწყენინებინა რამე სომეხთათვის, ან იმათი ნაციონალური გრძნობისათვის და კიდევაც მეგონა, რომ სომეხი ყმაწვილი-კა-

8) განსვენებული ვას. იოსების ძე ბებუთოვი მშვენივრად ლაპარაკობდა ქართულს და მშვენივრად სწერდა ქართულად. იქნება ბევრმა არ იცოდეს, რომ, სხვათა შორის, პოეტი იყო. მე მქონდა ხელში პრინცესა სალომე მიურატისაგან ჩემდა მოცემული ვას. ბებუთოვის შენახული ქართულად მშვენიერი ლექსები: მისალმება სამეგრელოს მთავრის დავითისადმი, ვას. ბებუთოვის საკუთარი ხელით დაწერილი..

ცი აასრულებდა ჩემს თხოვნას, რადგანაც მრავალი სომეხი (მაგალითად: გორელები, დუშელები), რომელთაც სომეხური არ იციან, ლოცვას და აღსარებას ქართულად ამბობენო. რომ მცოდნოდა ამ ჩემი მშვიდობიანი თხოვნიდან რა გამოვიდოდა, ჩემს დღეში არ ვიფიქრებდი და არ მოვთხოვდი ყმაწვილ-კაცს ფიცი რუსულად ან ქართულად ეთქვაო“, — ამბობდა შემდეგში დიმიტრი ყიფიანი.

სომეხმა მღვდელმა ძალიან გაცხარებით და ამაღლებული ხმით უპასუხა დიმ. ყიფიანს, რომ ნებას არ მივცემ ამ ყმაწვილს რუსულად ან „თქვენს ქართულს ენაზედ“ ⁹⁾ დაიფიცოს და არ დავანებებ სამახვეველად არც სახარებას, არც ჯვარსაო. დიმ. ყიფიანმა, — რომელსაც ამის შემდეგ სულით და გულით სანანებლად გაუხდა, მაგრამ მაშინ მღვდლის გაცხარებულმა პასუხმა ააჩქარა ესეცა, — უთხრა: „მეც არ მივცემ ნებასა ფიცი იმ ენაზედ საქვას, რომელიც მე არ მესმისო“ („на непонятномъ мнѣ языкѣ“).

სომეხი მღვდელი ადგა და გავიდა კარში. დასაფიცებელი ყმაწვილი-კაცი თან გაჰყვა. წამოდგნენ ხმოსანი სომეხნი, ვინც იყვნენ, (ესე იგი უმეტესი ნაწილი) და ყაყანით გავიდნენ. კარში...

ეს დიმ. ყიფიანს საშინლად ეწყინა. მერმე ყოველთვის ამბობდა: „როგორ იფიქრესო, რომ მე იმათი ნაციონალური გრძნობის საწყენი რაიმე მინდოდა მექნა ან მეთქვაო, მე, ქართველსა, ქალაქის თავად თვით სომეხების ამორჩეულსა“... მოიხსნა ქალაქის თავის ძეწკვი, დასდვა სტოლზედ და გავიდა თითონაც ქალაქის საბჭოდან; იმავე დღეს მოსწერა სამოქალაქო გამგეობას — სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო აღარ შემიძლიან ჩემი თანამდებობის აღსრულებაო. მას აქედ ქალაქის გამგეობაში აღარ მისულა და ახალი კენჭის-ყრა რომ მოხდა, კენჭი ისე უყარეს, რომ არც კი იცოდა. რა თქმა უნდა, რაღას გაათვთრებდნენ შემდგომ იმისა, რაც მოხდა.

⁹⁾ „на русскомъ или на вашемъ грузинскомъ языкѣ“...

თუმცა მარტო იმას უყარეს კენჭი, თუმცა სხვა კანდიდატი ჯერ არავინა ჰყავდათ მხედველობაში, მაგრამ მაინც გააშავეს...

მერე ძალიან გაძნელდა ქალაქის თავის ამორჩევა, მგონია ორი თუ სამი თვე მოუწოდნენ კანდიდატის ძებნასა და, ბოლოს, როგორც იყო, ამორჩიეს ქალაქის თავად მატინოვი.

დღე. ყოფიანი აპირებდა ამ საგანზედ დაეწერა და საქვეყნოდ გამოეთქვა თავისი აზრები და ხშირად ამბობდა, ისე არაფერი არ მაწუხებს, როგორც ერთი ფიქრი: იქნება მართლა დღესაც ჰგონიათ სომხებსა, რომ მე იმათი ნაციონალური გრძნობის საწყენი რაიმე მინდოდა მექნა, იქნება მართლა ფიქრობენ, რომ წინააღმდეგი ვიყო იმ ერისა, რომელმაც — სხვა არა იყოს — შესძინა საქართველოს სარგის და ზაქარია მხარგრძელნი, ვასილ ბებუთოვი, მოსე არღუთაშვილი, მიხ. ტარ. ლორის-მელიქოვი, იმ ერისა, რომელიც ყოველთვის ქართველთა ღვიძლი ძმა ყოფილაო...

რადგანაც მოულოდნელად მტერმა მოუხსპო სიცოცხლე, ამ საგანზედ ვერ მოასწრო დაეწერა, რაც უნდოდა. მე ჩემს მოვალეობად ჩავთვალე დღეს საქვეყნოდ გამოამეთქვა, რაც მამიჩემის პირიდან გაგონილი მქონდა...

ბედნიერი ვიქმნები, თუ შეილის მოვალეობა ამით, როგორც შევიძელი, აღვასრულე.

XIII

როდესაც დაეთხოვა ქალაქის თავის თანამდებობას, დაბრუნდა ქვიშხეთში... შეუდგა ისევა, ნამდვილად როგორც ცინცინატი, მიწის მუშაობას, ვენახების გაშენებას და სალიტერატურო შრომას.

მახსოვს, თავისუფალ დროს რა სიამოვნებით კითხულობდა მაშინ ბ-ნ გ. დ. ქართველიშვილისაგან მშვენიერად გამოცემულს „ვეფხის ტყაოსანს“...

გავიდა ერთი თუ ორი წელიწადი... გარდაიცვალა ქუთაისში თ. ნესტორ წერეთელი. სამი წლის წინად იმერეთის ახალ-

თავობას („ინტელიგენციას“) თავი გადადებული ჰქონდა ნესტორ წერეთლის მაგივრად ამოერჩიათ მარშლად ნასწავლი და განათლებული კაცი. მარშლად გვინდოდა თ. სვიმონ წერეთელი, მაგრამ ნესტორ წერეთლის პარტიამ გვაჯობა.

ნესტორ წერეთლის გადაცვლების შემდგომ დაიბადა იმერეთის თავად-აზნაურობაში აზრი დიმიტრი ყიფიანის ამორჩევისა....

ამოიჩიეს ერთხმად...

იმისი მარშლად ამორჩევის რამდენსამე დღეს უკან მოხდა დიდი მთავრის მიხეილ ნიკოლოზის ძის მობრძანება საქართველოში. დიმიტრი ყიფიანი, ვითარცა ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურობის წინამძღოლი, დახვდა დიდ მთავარს ბათუმში და გააცილა ტფილისის გუბერნიის საზღვრამდინ. მერე რა მოხდა და რანაირად ამის დაწვრილებით მოთხრობა ამ უამად შეუძლებელია.

ნ. ყიფიანი

(რედაქციის ვაშლი)

III X